

METODICKÉ STŘEDISKO SEKCE PRO RODINNOU TERAPII
PSYCHIATRICKÉ SPOLEČNOSTI ČESKÉ LÉKAŘSKÉ SPOLEČNOSTI
D U B I

KONTEXT

BULLETIN SEKCE PRO RODINNOU TERAPII PS ČLS

rediguje MUDr. P. Boš

vychází čtvrtletně

pouze pro vnitřní potřebu členů sekce

III · 1 · 1987

Kontext III - 1, 1987

KONTEXT - bulletin pro vnitřní potřebu členů sekce pro rodinnou terapii Psychiatrické společnosti České lékařské společnosti.
Povolen OK SČKNV pod č. o 350029386.
Náklad 300 výtisků.
Evidenční číslo ÚVTEI 86 037.

Neprodějny, distribuce za úhradu podílu režijních nákladů.
Jednotlivé příspěvky neprošly redakční úpravu.
Řídí Dr. P. Boš. Technická agenda: Dr. J. Špitz,
Dr. O. Holubová. Distribuce Dr. L. Kalousová.
Příspěvky adresujte na: Kontext - 417 01 Dubí, pošt. přihl. 14.

Ročník III - číslo 1/1987
uzávěrka dne 20. 1. 1987

O B S A H :

- I. Ze života sekce
 - 38. vědecká schůze (Kučera)
- II. Informace
 - Registr dobrovolníků pro Mezinárodní kongres v Praze
- III. Studijní text
 - Lynn Hoffmanová: Od moci a kontroly k rodinné systémové terapii "druhého řádu"
- IV. Orig. čs. práce
 - Výběr abstrakt pro 3. symposium o rodinné terapii
- V. Úvahy - podněty - diskuse
 - Z. Rieger: Několik otázek k problematice rodiny z hlediska manželského terapeuta
- VI. Excerpta
 - Family Process 3/1985 (Adamovský)
- VII. Poslední stránka
 - Meta-fóry a iso-fóry (Boš)

Jednotlivá čísla bulletinu Kontext se distribuují na schůzích sekce pro rodinnou terapii. Pokud si chcete zajistit čtyři čísla Kontextu 1987 doručením poštou, zašlete na adresu Dr. Lenka Kalousová, Kvasnicova 49, 149 00 Praha 4 prostřednictvím poštovní poukázky příslušné částky. Celkový příspěvek na jednu výtisk činí 12 Kčs a zahrnuje poměrný díl nákladu na materiál a výrobu a náklady na distribuci poštou. Na zadní díl ústřížku "Zpráva pro příjemce" uveďte "Kontext" a číslo, která Vám mají být zaslána. Kontext bude odeslán na Vaši adresu uvedenou na ústřížku poukázky v rubrice "Odesílatel". Institucím a nečlenům Psychiatrické společnosti nelze bulletin touto formou zasílat.

I. Ze života sekce

38. vědecká pracovní schůze

38. vědecká pracovní schůze se konala dne 30. 9. 1986. Koordinátor dr. Šavlík připravil panel na téma "Raná entogeneze, zdraví a nemoc". Samotnému panelu předcházelo programové prohlášení nedávno ustavené pracovní skupiny pro systémovou psychosomatiku. Devatero pracovního programu obsahuje následující předsevzetí:

1. Přehlédnout a zhodnotit dosavadní vývoj psychosomatiky a její současný stav u nás.
2. V modelu uvést psychosomatiku do kontextu současné medicíny u nás.
3. Poznat souvislosti rozvoje psychosomatiky v zahraničí.
4. Srovnat psychosomatiku v zahraničí s psychosomatikou u nás a najít transkulturní aspekty.
5. Charakterizovat hlavní problémy a trendy psychosomatiky v zahraničí a u nás.
6. Zabývat se vlastní psychosomatickou klinickou problematikou v užším smyslu.

7. Žabývat se otázkami vztahu lékař - pacient, režimu oddělení, pečovatelské péče, terapeutické komunity ap.
8. Hledat psychosomatické diagnostické a terapeutické postupy v konkrétní klinické praxi (a zajímat se o psychosomatický klinický výzkum).
9. Ve všech uvedených buďcích důsledně aplikovat systémový přístup.

Samotný panel představoval kolekci referátů spojených proklamovaným tématem, tj. ontogenetickými souvislostmi psychosomatických, psychických i somatických onemocnění. V prvém sdělení exponoval koordinátor schůze dr. Šavlík problematiku systémového přístupu k psychosomatickým onemocněním. Ve východiscích svého referátu se autor přihlásil k obecné teorii systémů von Bertalanffyho a k teorii informace (ev. zobecněné termodynamice), což jej přivedlo k úvahám o rozlišovacích úrovních systémů, o systémové hierarchii, entropii a negentropii. Zatímco problém systémové hierarchie vzrušoval rodinné terapeuty především v počátcích vývoje rodinného hnutí, tj. zhruba do poloviny 60. let, je prigoginovská inspirace záležitostí poměrně nedávnou, byť spíše csáterickou. Stranou zájmu moderátora zůstala inspirace kulturně antropologická, která stála u zrodu systémové rodinné terapie.

V dalším sdělení se dr. Vyháňálek zabýval ontogenezí struktur na úrovni psychosociální, přičemž kombinoval Gunternův model úrovní transakčních vzorců s koncepcí česového kabelu dle Heffmanové. Následovaly dva příspěvky, v nichž bychom marně hledali náznaky systémového přístupu. Tato poznámka by neměla být v žádném směru chápána jako výraz hodnocení úrovně sdělení. Naopak: Jak vystoupení dr. Liera věnované vývojovým krizím v životě dítěte, tak referát dr. Mikuty k psychodynamické teorii "normálních ontogenetických krizí" a jejich vztahům k rizikům pozdější psychopatologie vzbudily značný zájem posluchačů.

Konečně v posledním sdělení podal dr. Špitz zasvěcený pohled na ontogenetické souvislosti psychosomatických onemocnění. V úvodu seznámil se čtyřmi charakteristikami dětské psychosomatiky:

- 1) V dětství vznikají psychosomatické poruchy velice snadno; psychosomatický vztah je tím užší, čím je dítě mladší.
- 2) Čím je dítě mladší, tím globálnější a méně diferencované poruchy vznikají.
- 3) Čím dříve ve vývoji vznikají podmínky pro vznik psychosomatické poruchy, tím větší je pravděpodobnost, že ta bude porucha vážná.
- 4) Psychosomatika v dětství je (dopřejme: také) ekosystémově podmíněná... .

~~K~~ Těžiště příspěvku spočívalo v přehledu konceptu ~~vulnerability~~, které mají v oblasti psychosomatického výzkumu klíčový význam. Autor sledoval vývoj konceptu ~~vulnerability~~ od pojatí organové "mércenosti", přes pojetí fyziologické a psychologické ~~vulnerability~~ až po koncept vývojově pojaté vulnerability.

Z časových důvodů jsme se bohužel nedočkali diskuse, ať už mezi členy panelu samotnými nebo mezi referujícími a auditorem. Podle záměru koordinátora, měla se právě z diskuse vynořit emergenta, jejíž kvalita by byla povýtce systémová. Jako důležité atributy systémového přístupu byl vytčen polykauzální přístup a týmová (interdisciplinární) spolupráce. I když se jedná o velice podstatné aspekty vědecké práce, sotva je můžeme považovat za postačující předpoklady systémového přístupu.

Sebedůkladnější kombinace starých paradigm nevede k paradigmatu novému.

(Kučera)

II. Informace

- Vyzýváme kolégy/ně/, ochotné pozvat a ubytovat v rodině některé zahraniční hosty během kongresu, aby oznámili své adresy PhDr. J. Matouškovi, Denní sanatorium horní Palata, Praha 5, tel. 54 77 25.
- Registr dobrovolníků pro Mezinárodní kongres v Praze
Organizační výbor ICFT vyzývá touto cestou členy sekce i další zainteresované osoby jejich prostřednictvím (studenty), kteří by byli ochotni vypomáhat při přípravě a v průběhu pražského kongresu jako volontéři, hostesky, pořadatelé, překladatelé, průvodci, administrativní síly atd. (bez nároku na finanční úhradu), aby nabídli své služby a uvedli, v které oblasti, na adresu:
Kontext - 417 01 Dubí, pošt. přihr. 14.

III. Studiijní text

Lynn Hoffmanová

O mocí a kontroly: K rodinné systémové terapii "druhého řádu"

(Beyond Power and Control: Toward a "Second Order" Family Systems Therapy) (Family Systems Medicine, Vol. 3, No. 4, pp. 381-396)

L. Hoffman .C.S.W., is Faculty, Brattleboro Family Institute, Brattleboro, Vermont, and Ackerman Institute for Family Therapy, New York; Clinical Associate, Psychological Services Center, University of Massachusetts; co-founder, Amherst Family Study Center, Amherst, Massachusetts.

Zatímco v první čtvrtině tohoto století fyzici a kosmologové byli nuceni revidovat základní pojmy, které ovládaly přírodní vědy, v poslední čtvrtině tohoto století budou biologové nuceni revidovat základní pojmy, které ovládají vědu samu.

Heinz von Foerster

Notes on an Epistemology for Living Things (33 : 258)

ZTRACENÁ ATLANTIDA

Když jsem se poprvé setkala s tím, co zbyvalo z výzkumného projektu Gregory Batesona v Palo Alto v roce 1963, měla jsem dojem, že klopýtám ruinami staré a pozoruhodné civilizace. Spoutaná okovy tohoto přesvědčení jsem mluvila s každým, kdo tam byl. Chodila jsem ve čtvrtek na výlety, které organizoval Don Jackson. V rámci mojí editorské práce mě Jackson najal, abych pracovala na Conjoint Family Therapy (27), a viděla jsem jak Virginia Satirová dělá interviewy s rodinami. Nakonec jsem poprosila Jay Haleyho, aby mi dovolil udělat knihu s ním. A přece jsem měla dojem, že jsem jenom vlnkou zčeřenou patami někdejšího génia. Získala jsem z toho pocit pronikavého zklamání.

V příštích 20. letech přetrvával můj dojem, že jsem v jakémsi archeologickém kopaništi, ale čas už přinášel znamení zmatku. Byla to Ztracená Atlantida anebo Nový Jeruzalém? Vynášela jsem na světlo zapomenutou říši anebo jsem pomáhala budit zemi zaslíbenou? Jakoby se tu vyvíjely nové zásady, ale z něčeho, co už tu bylo, co už je tajným písmem v textu zaznamenáno. Bateson sám poznamenal, že lidé, kteří se k němu dávají do učení, jsou přesvědčeni, že on ví něco, co před nimi záměrně skrývá. Mám podezření, že Bateson nebyl pouze vědec, ale že byl jasnozřivý v tom smyslu, že dovezl vytušit nadcházející události dřív, než většina lidí měla

vůbec nějaké zdání o tom, co se děje. Měl ohromně vyvinnutý čich.

Po roce 1970 se Bateson (3) stal něčím jako křížákem rytířem bojujícím za integritu biosféry. Začínal mluvit stále víc o nebezpečích "lineárního" či neholistického myšlení a o epistemologických omylech implicitních v ideách moci nebo kontroly. Třebaže nebyl aktivní politicky, nepěstoval si ani poněkud povýšenecke epistemologické myšlení, jak dokumentovala konference v roce 1968 v Burg Wartenstein nazvaná "Efekty vědomých cílů na lidskou adaptaci" ("The Effects of Conscious Purpose on Human Adaptation") a zvěčněná Kateřinou Batesonovou v Naší vlastní metafóře (Our Own Metaphor) (5).

Když o tom zpětně přemýšlím, zdá se zřejmé, že roky studené války ustavily vzorec, který vytříbila fascinace kontrolou. Rané kybernetické bádání bylo spojeno s experimenty s řízenými střelami a raketami. Objevil se pocit faustovské expanze, poněvadž nová technologie se využívala ke zkoumání mozku a vytváření protetických zařízení nahrazujících mozek. Během následujícího desetiletí se začalo prosazovat v oboru kybernetiky rozdělení na inženýry angažované ve výzkumu robotiky a umělé inteligence, často podporovaném armádou, a na skupinu vizionářských badatelů, která zahrnovala nejen Batesona, nýbrž i kulegy, jakými byli Heinz von Foerster, Humberto Maturana, Francisco Varela a Ernst von Glaserfeld.

Tato druhá skupina sdílela víru, že explicateční užívání technologie a vlastně celý západní postoj k vědě je založen na felešné iluzi objektivity. Von Foerster (18) summarizoval obě pozice rozlišením kybernetiky "prvního řádu", kde pozorovatel zůstává vně toho, co je pozorováno a kybernetiky "druhého řádu", kde pozorovatel je do celé smyčky zahrnut. Varela, písící ve stejném tónu, dává do protikladu "allopoietický" model pro živé systémy čili model kontroly (inženýrský model vstup - výstup) a "autopoietický" model čili model autonomic (živé systémy respektované v dimenzi jejich celistvosti

a nikoli jako objekty pro manipulování).

Z hlediska teoretika rodiny je zajímavé, že podobný proces vydělení probíhal na konci padesátých let mezi Batesonem a některými z jeho kolegů, kteří rozpracovávali první modely rodinné terapie. Stati o rodinách a rodinné terapii přicházející z Palo Alto byly prosyceny slovníkem válečnických a soupeřivých her: "taktika z pozice síly", "strategie", být "nahore" anebo "dole" ("one-up" or "one-down") (13). Tento jazyk reflektoval převládající hodnotový systém západní vědy, který byl eminentně maskulinním hodnotovým systémem ve smyslu Carol Gilliganové (12). Často jsem bývala překvapena podobností mezi úvahami o terapeutickém hrdinství popisovaném v tomto rámci a sexuální výkonností známou jako "skárování".

Bateson měl také patrně k témtoto modelu terapie výhrady. V jeho hlavním sporu s jeho spoluvýzkumníky šlo o to, čemu on říkal "mýtus moci". Tato debata je zvláštní tím, že i když tit. mladší teoretici souhlasili, že úsilí kontrolovat druhé pouze plodí více téhož úsilí v "hrách bez konce", a podpisovali se pod Batesonovu předtuchu, že malá příměs komplementarity čili cílování – typu one-down by mohlo zastavit takový chod, obhajovali pozici ze strategických důvodů. Halcy tvrdil v The Power Tactics of Jesus Christ (14), že Ježíš nastavoval druhou tvář jen proto, aby odzbrojil své protivníky, a punc terapeuta MRI té debaty, to byla technika: jít do pozice one-down, aby byl terapeut one-up. Moc tedy přetrvala jako hlevní jádro a maskulinní hodnotový systém zůstával intaktní. Mě vlastní uvažování bylo hodně zabarveno tímto hlediskem, jak každý, kdo si přečte Foundations of Family Therapy (16), může zřetelit.

Po dlouhém období jakoby podzemního proudu si tato debata začala razit svou cestu zpátky do oboru rodinné terapie. Rognitila se v čísle časopisu Family Process, které vyšlo v květnu 1982 a které obsahovalo tři eseje

psychologů Bradforda Keeneyho (společně s Douglasem Spreuklem), Lawrence Allmana a Paula Della. Keeney (21) a Allman (1) užili batesonovské argumenty, jimiž vzali v potaz používání úzce pragmatického rámců pro rodinnou terapii. Dell (10) učinil na koncept homeostázy, dlouhodobě stávající kámen teorie rodinných systémů. Společné umístění těchto děl z nich patrně vytvořilo zdání něčeho jako megatrendu, něčeho většího, než kolik odpovídalo pravdě. Ať už z jakýchkoli důvodů, výsledkem byl příval kousavé kritiky od potupených "pragmatických" terapeutů. Epistemologie byla přejmenována na "dopisní žvatlání" ("epistobabble") a od té doby stěží v oboru existoval někdo, kdo by se nedomníval, že ví, co epistemologie znamená.

Podle mého názoru tyto kritizativní články a ničivě neúčelné reakce na ně dočasně přidusily svobodnou hru myšlenek v oboru. Zvláště nešťastná byla z toho vyplývající podpora anti-intelktuálům, znervóznělým užíváním termínů jako je "epistemologie". Navzdory negativní publicitě je epistemologie slovem jdoucím k jádru věci. Je určitě významné pro průkopníky, kteří ho zaváděli na mapu, mezi nimiž byl Bateson a další vědci, které jsem uváděla.

Když tito vědci při zkoumání nervového systému použili kybernetické principy, ochromili tím, jak víme, psychologii. Jestliže, jak naznačovaly jejich studie, naše vjemy nereprezentují dojmy o vnějsoucí realitě, nýbrž konstruují realitu úplně obráceně, psychologie by si měla najít jiný název: snad lensologie čili věda o čočkách. Protože epistemologie už představovala studium toho, co víme o svém vědění, byla pravděpodobným kandidátem pro tento podnik. Pokud jde o rodinné terapeuty, představy okolo epistemologie nastolovaly stázkou, co víme o svém vědění, a rodinní terapeuti začali vyznačovat cestu k intelektuální revoluci, která byla mnohem hlubší, než kdokoli z nás očekával od raného kybernetického myšlení.

Na následujících stránkách načrtnu to, a čem věřím, že jsou důsledky této "nové epistemologie", nebo říku se alternativně říká kybernetika "druhého řádu", pro rodinnou oblast. Od výzkumníků zmíněných výše převezmu mnoho konceptů, které zavádějí ty hlavní implikace do systémové terapie: ideu pozorujících systémů od von Foerstera (33); komplex, který zahrnuje autopoesis, informační závěr a konverzační domény od Maturany a Varely (23, 32); a myšlenku "zapečání" ("fit") z konstruktivistické pozice von Č Glasersfelda (35). Spřízněné se všemi těmito koncepty je Batesonovo (3, 4) zaměření na cirkulární organizaci, kterou Bateson, v určitém smyslu, uvádí na stejnou úroveň a mentálním procesem. Pokusím se ukázat, že efekt nového myšlení spočívá v ukazování nové cesty k všeobsáhlému rámci pro systemickou změnu, která je, jak to jen lze, nonhierarchická, neinstrumentální a neperotivní. Jenže nejdřív budu muset vyslat svého herolda, který řekne: "Na hlavní jeviště vstupuje pozorující systém." ("Enter the Observing System, Center Stage.")

MAPY A TERITORIA

Dovolte mi začít tím, že uvedu vtip, který je teď v oběhu: "Mám sbírku mořských lastur. Jsou roztroušeny po pobřežích celého světa." Mořská lastura na pobřeží je součástí ekosystému. Přidejte sběratele, který mluví a máte chybějící prvek - myšlenku v mysli člověka, myšlenku o pobřežích a lasturách a jejich vztahu mezi sebou navzájem a k němu. To je to, co míním, když říkám: "Na hlavní jeviště vstupuje pozorující systém."

Heinz von Foerster (34), jehož kniha Observing Systems postavila tento jeviště, zahájil proslov na konferenci, jíž jsem se účastnila, poznámkou: "Gregory Bateson říká: 'Mapa není teritorium.' Nesouhlasím s Gregory Batesonem." (Pauza, pro efekt.) "Já říkám, že Mapa je Teritorium!" Na téže konferenci von Foerster popisoval setkání

se slepým absolventem vysoké školy, který ho žádal o radu ohledně článku, na kterém pracoval. Když o tom článku mluvil, pořád ukazoval na místo na zdi za von Foerstereovou hlavou. Von Foerster se zeptal: "Proč ukazujete na zeď, když vykládáte svém článku?" Student řekl: "Protože moje pracovná je vedle dveří a můj článek je na stole proti té zdi." Tak von Foerster učinil viditelným pro publikum, že v tomto případě muž, který byl tak slepý, dokázal "vidět" tam, kde byl on, von Foerster, slepý.

Von Foersterova teze, vyvzetená ze zkoumání nervových sítí, tvrdí, že učení není mapováním vnějších objektů do nějakého místa v mozku, nýbrž že je to způsob, kterým organismus odhaduje ustálenou realitu. Von Foersterovy studie ukázaly, že neurální sítě nezakodovávají malíčké obrázky výjevů nebo objektů, nýbrž jen registrují ostré kraje či ostré přechody, nejen na senzorických rovinách, nýbrž na každé úrovni uvnitř mozku. Tento výzkum ovšem poskytuje prestižní podporu Batesonové (3) definici informace jako zprávě o rozdílu, neboť implikuje, že všechny velkolepé skicy našich myslí jsou vytvářeny z těchto úplně málých kvádrů bez obsahu.

Dalo by se tedy říci, že mozek staví na neměnostech, které jsou pak viděny jako celistvé objekty a přisuzovány objektivně zakoušenému světu mimo (world-out-there). O tomto procesu se dá uvažovat různými způsoby a lze ho také, jak já to vidím, přirovat k tomu, co člověk dělá, když pořizuje otisk náhrobního kamene. Jak pastelka přejíždí sem a tam po přitisknutém papíře, objevují se tmavší a světlejší kousky skvrn, dokud se neobjeví tvar souvislého obrazu. Tento druh metafory se ale zhroutí, jestliže ji potom rozšíříte o to, co to znamená, že venku existují skutečně náhrobní kameny, ze kterých jsou tu otisky. Nejlepší věc, kterou můžeme udělat, bude, že najdeme někoho jiného, kdo vnímá náhrobní kameny a potvrdí nás vjem. A právě

proto von Foerster definuje realitu jako "konzistentní rámec reference pro aspoň dva pozorovatele". Naše myšlenky o světě jsou sdílené myšlenky, které jsou zprostředkovány danostmi, jako je kultura a jazyk, a z těchto daností vycházejí.

Maturana souhlasí s von Foersterem a zastává takové pojetí, že "všechno řečené je řečené pozorovatelem" (23 : 8). Pro něj je termín "objektivita" vždycky v uvozovkách. Maturana dospěl k tomuto názoru prostřednictvím zkoumání fyziologie zrakového vnímání. Řada experimentů s barevným viděním žáby ho podnítila k tomu, aby se kriticky vypořádal s běžnou představou, že existuje korelace mezi vnímaným objektem a tím, co přijímají buňky sítnice. Když nebyla nalezena žádná očekávaná korespondence, Maturanovi spoluvýzkumníci rozhodli, že experiment se žábou se nepodařil. Ale Maturana si položil otázku: Co když skutečně žádná korespondence neexistuje? Co když buňky sítnice aktivují mozkové buňky v uzavřené vnitřní smyčce? Co když takové signalizování pokračuje všude v celém nervovém systému a není tu žádný vstup z vnějšku, nýbrž jakési všeobecné spouštění? Co pak?

Ovšem, co pak! Konvenční způsob uvažování o percepci a fungování nervového systému by se musel kompletně za-vrhnut. Už nikdy byste nepopisovali aktivitu vnímání v kontextu malých otisků, které jsou zpracovávány mozkem. Kromě toho by neexistoval žádný způsob, jak se ujistit, že to, co si myslíme, že vidíme, skutečně existuje.

Když promýšlel tuto myšlenku, navrhl Maturana experiment s mlokiem: otočil oko mloka o 180 stupňů a pak před něj dal pohybující se hmyz. Mlek skákal kolem dokola a pokoušel se chytit hmyz, jakoby byl za ním. Opakování experimentu učinila zřejmým, že mlék by umřel hladem dřív než by přišel na to, kde hmyz skutečně je. To vypadalo jako působivý důkaz do sebe uzavřené povahy (self-closed nature) nervového systému, kterou postuloval Maturana.

Tyto a podobné experimenty vedly Maturanu a jeho kolegu, Franciska Varelu, k tomu, aby se zeptali: "Jaká je organizace života?" ("What is the organisation of the living?") (23:xii). Jejich odpověď zněla: Živé systémy jsou jako homeostaty, u nichž sama organizace entity je kritickou proměnnou, která musí zůstat konstantní. Komponenty se mohou proměňovat mnohemkrát, jak se to děje, když buňky těla umírají a obnovují se, ale identita jednotky - což je totéž jako její organizace - zůstává stejná. Maturana a Varela si přáli dát tomuto procesu jméno. Uvažovali přímo o užití termínu "cirkulární organizace", ale změnili svůj názor ve prospěch "autopoiesis", výrazu, který vymyslel Maturana ze dvou řeckých kořenů: auto (samo) a poiesis (tvoření, produkce) (s.xvii).

Autopoiesis popisuje biologickou jednotku ne jako materiální entitu vyměňující látky a energii se svým prostředím (tím je také), ale jako informační systém, který je operačně uzavřený a zakrívuje se rekurzívně zpátky sám na sebe. Aby ilustroval, co tím míní, užívá Maturana podobenství o pilotovi, který provádí přistání naslepo:

"Co se děje v živém systému, je analogické tomu, co se děje v letadle, kde pilot nemá vizuální přístup k vnějšímu světu a musí fungovat pouze jako kontrolor hodnot, které se objevují na letových ukazatelech jeho stroje... Když pilot vystoupí z letadla, je zmaten, že mu jeho přátelé gratulují k perfektnímu letu a přistání, které provedl v absolutní tmě. Je uveden do rozpaků, poněvadž on ví, že jediné, co dělal v každém momentě, bylo to, že prováděl odečítání na svých přístrojích, aby hodnoty zůstávaly v určitých vymezených limitech. což byla úloha, kterou nikterak nereprezentovalo to, jak popisovali jeho přátelé (pozorovatelé) jeho výkon." (23:51)

Maturana by řekl, že živé organismy pořád provádějí slepá přistání, díkonce i vždycky tehdy, když vyměňují informace s vnějším světem. Jak ale pak vysvětlí, jak my, informačně uzavření jako Heleny Kellerové, vůbec svedeme komunikovat? Zajímavě. Mluví o strukturálním párování (structural coupling), ději, který mi na pohled připomíná skákání přes švihadlo se zavázanýma očima. Je to tak, jako bychom se (informačně řečeno) nikdy "nedotýkali". Jediné, co můžeme dělat, je tvořit trajektoria, nám neviditelné, které se navzájem protahují v limitech a jejichž spojení se ukazuje na našem přístrojovém panelu. Dítě a matka se navzájem formují takovým způsobem, že jednoho dne matka dá dítě na hrnec a dítě ukáže, co umí. Tento děj pokračuje. Matka říká: "Prováděla jsem toaletní trénink svého dítěte." Dítě říká (možná): "Prováděl jsem toaletní trénink své matky." Dvojice je v tomto případě strukturálně spárovaná. Jeden systém se spojil s druhým při tom, čemu Maturana říká konsensuální validizace konsensuální validizace.

A tak je veškerá komunikace nutně nepřímá. Ve filmu Blízká setkání třetího druhu máme pro to dobrý příklad. Zemští lidé a vesmírní lidé se pokouší vyřešit problém komunikování, přičemž ani jedna skupina neví, jestli ti druzí jsou inteligentní bytosti, anebo jak dát ke společnému jazyku, aby to rozhodli. Vesmírní lidé, kteří pravděpodobně mají vysoko vyvinutý smysl pro harmonii, vysílají sérii hudebních tónů a řekají. Zemští lidé vysílají nazpátek tytéž sérii. Vesmírná loď vybuchuje v salvu jásvého hluku a zemští lidé skáčou nahoru dolů. Ke komunikaci nedošlo, ale ke komunikaci o komunikaci ano.

Důsledkem uvedeného stanoviska je, že nemůžete mít žádné "instruktivní interakce" ve smyslu vkládání malých balíčků informací do hlav druhých lidí či přijímání takových balíčků na oplátku. Nemůžete si koupit lístek na

okružní cestu do vnějšího světa, jako můžete jet do cizí země, koupit si něco a přivézt to zpět. Můžete si koupit jen lístek na objížďku vnitřku své hlavy. To proto Maturana, když přednáší o svých teoriích, vždycky umisťuje oko z profilu do horního rohu tabule. Připomíná nám, že objektivita je doslova v oku toho, kdo se kouká.

Tady by bylo možno se otázat: Jak můžeme připojit tento izolacionistický pohled, ve kterém je biologická jednotka uzavřena, k Batesonovu popisu mentálního procesu jako organismu plus prostředí (organism-plus-environment)? Jinými slovy, jak do sebe zapasujeme "autopoiesis" a "mentální proces"? Varela (32) je v dobrém stavu nám pomocí s touto otázkou, poněvadž spolupracoval úzce s oběma muži: s Maturanou v Chile a s Batesonem v Southamptonu na Long Islandu. Přáněkud více než Maturana se zabýval hledáním způsobu, jak generalizovat koncept autopoiesis (který, přesně řečeno, popisuje pouze biologické organismy) na systémy reprezentující vyšší stupně inkluze. Aby k tomu dospěl, navrhuje termín "autonomní systém" (32:53). Autonomní systém je jakákoli složená jednota utvořená z prvků, které mohou ale nemusí samy být autopoietické. Varela zahrnuje do této kategorie nejen sociální skupiny, jako je rodina, manažérské systémy, nároky a kluby, ale i orgány, jako je mozek a ekologické agregáty, jako jsou úly.

Když popisuje procesy interakce, které vymezují tyto agregáty, přibližuje se Varela definici mentálního procesu, kterou nabízí Bateson "Mysl se generuje vždy, když se objeví vhodná okruhová struktura kauzálních smyček." (3:482) Jenže Varela zajímavě volí odlišný výraz: "konverzační doména". Tento pojem reflektuje vedecké hledání, které prováděli Gordon Pask v konverzační teorii a Linde a Goguen v diskurzní analýze. (Varela, 1979, s. 269). Když objasňuje tento termín, tvrdí, že mysl existuje v každé jednotě provozující činnost souběžnou s konverzační činností, avšak prostorově distribuovanou.

vancou nebo přechodnou. Přechází k definování jednot vyššího řádu nejen jako skupin materiálních těles, nýbrž i skupin či ekologií myšlenek, což umožňuje zahrnout sem i takové položky, jako jsou Shakespeareovy hry, katedrála v Chartres a psychoterapie.

Varela dodává ke konverzační představě: že v zásadě na úrovni nad našimi individuálními myslimi existuje činnost podobná činnosti mysli (mind-like activity), a že v zásadě jednoty vyššího řádu na této úrovni, třebaže ne přímo přístupné uvědomění, jsou případy autonomních systémů. Takto užívá idéu konverzačních domén k tomu, aby popřel možnost solipsismu a aby nás vyvedl z izolace:

"Tak nemáme, což je nezbytné, svět sdílených pravidelností, který bychom mohli z rozmaru přestavovat. Ve skutečnosti aktivita rozumění je zásadně mimo naši vůli (bey ndur will), protože autonomie sociálních a biologických systémů, ve kterých jsme, se odehrává mimo (beyond) naši lebku, protože naše evoluce z nás dělá součást sociálního agregátu i přírodního agregátu, které oba mají srovnatelnou autonomii, která však je neredukovatelná na naši autonomii biologických individuí. Právě proto tolik trvám na tom, aby se mluvilo raději o pozorovatelské komunitě (observercommunity) než o pozorovateli; ten, kdo poznává (the knower), není biologické individuum. Tak epistemologie participace vidí člověka v kontinuitě s přírodním světem." (32:276)

PROBLÉM TVOŘÍ SYSTÉM

Jak ovlivňují tyto nové myšlenky rodinně systémovou práci? Tak jednak léčebná jeánotka vypadá naprostě jinak než dřív. Stará idéa léčení psychiatrického symptomu byla založena na medicínské představě léčení části těla. Nemoc je "v" něčem prostorově definovaném, vně existující jednotky (cut-there unit). Nemůžeme už nadále říkat, že je

"v" rodině, nebo "v" jednotce. Je "v" hlavách či nervových systémech každého, kdo se účastní jejího určování. Stará epistemologie implikuje, že systém tvorí problém, Nová epistemologie implikuje, že problém tvorí systém. Problém je všechno to, z čeho se skládá původní distres, plus všechno, s čím se na veselé cestě světem zacházelo tak, aby to zůstalo absolutně věrné samo sobě. Myslete na jakési pekelné kolomaznické dítě či perníkového muže. Problém je významový systém tvořený distresem a léčebná jednotka je každý, kdo přispívá do tohoto významového systému. Zahrnuje léčícího profesionála až v tom okamžiku, kdy klient vstupuje do dveří.

Toto stanovisko nedávno podpořili Harlene Anderson a Harry Goolishian (2) ve své diskusi o systémech orientovaných na problém (problem-oriented system). Goolishian (osobní sdělení, 1985) také vytvořil štít chránící před převládajícím zdůrazňovaným rozdělováním terapie na individuální, párovou nebo rodinnou léčbu. Uvádí důvod, že pokud užíváme rámec založený na sociálních jednotkách, padáme do pasti lineární mysli (linear mind-trap). Jestliže je to organizace, může být dysfunkční. Jestliže je dysfunkční, obsahuje patologii. Jestliže obsahuje patologii, můžeme do toho jít a léčit to. To nás nevyhnutelně vede zpátky k staré epistemologii a dichotomii na osobu, která určuje, a osobu, která je určována.

S čím se tady zásadně vypořádáváme, to je představování rodiny jako kybernetického systému. Tento dojem, který zde bereme v potaz, byl živen spisy takových teoretiků obecných systémů, jako je James Miller (24), který postuloval améboidní model pro živé systémy a ten byl aplikován na každou rovinu Velkého Řetězce Inklu-sivity: buňka, orgán, organismus, skupina, organizace, společnost. Tento pohled, který v rodinné oblasti našel původně svůj výraz v "Otázce rodinné homeostázy" Dona

Jacksona (19), je dobrým příkladem kybernetiky "prvního řádu", neboť vykazuje tendenci zavádět rodinu jako allopoietický stroj, ve Varelově smyslu, který může být programován či kontrolovan zvenčí.

Homeostatický model rodiny byl v posledních letech hojně kritizován (8, 10) jak na filozofické, tak pragmatické bázi. Pro mě, když jsem usilovala dostat se k pochopení kybernetiky "druhého řádu", idea rodiny jako systému, byla největším myslitelným kamenem úrazu. Nejenže vedla řez mezi pozorovatelem a pozorovaným, nýbrž šlo i o krajně pejorativní formulaci, jak zjišťovaly mnohé rodiny k svému zármutku, poněvadž byly obviňovány za stav dítěte, které mělk potíže (více bylo toho druhého).

Jednu cestu ven z této obtíže ukazuje uvažování o terapii v konceptu konverzačních domén. V tomto případě bychom se už nadále nesoustředili na klienta jako jednotku pozornosti, ale viděli bychom celou skupinu, rodinu plus další profesionály, jako malý, vyvíjející se významový systém. Myslím, že velmi užitečným příspěvkem, který nás vede ke konceptu konverzace, je "Rodinná organizace jako ekologie myšlenek", jak ji popsal Jeffrey Bogdan (8). Jenže nejsem zcela přesvědčená, že šel dikt daleko. Dala bych přednost formulaci; že problém je ekologie myšlenek, a opustila bych názor, že to, co přichází do dveří klinika je vždycky organizace per se.

Tato změna v pojetí léčebné jednotky je pouze začátkem řetězu změn. Jít dále, to znamená léčení struktur, jak jsou tradičně definovány. Abych mohla vysvětlit, jak to myslím, budu muset rozšířit diskusi tak, abych obsáhla Batesonův koncept kybernetických cirkularit i překlad této ideje do klinických termínů, jaký provedli milánští spolupracovníci.

POLNÍ KVÍTÍ

V té době, kdy se Varela a Bateson setkali v Lin-disfarne v 70. letech, Bateson navrhoval postoj vůči živým systémům, který měl etické a duchovní podtóny. Ačkoli se původně zajímal o fungování cirkulárních kauzálních systémů jako famózního termostatu zblízka, ve smyslu "prvního řádu", postoupil Bateson (3) k úvahám o tom, co nazýval jednotkou evoluce: DNA v buňce, buňka v těle, tělo v prostředí. Všechny takové sekvence, jak jsme viděli, Bateson subsumoval pod záhlaví "mysl", o které si představoval, že je immanentní nejen nitru těla, nýbrž i sítím propojujících kanálů vně těla, a že přesahuje do veškeré planetární ekologie.

Bateson varoval před lidským sklonem ke kontrolování sociálních a environmentálních výsledků, a když ke kontrole dochází, k ignorování smyčkových struktur této širší jednoty. Viděl, jak většina z našich nejhorších myslů pochází z této tendence. Pro něj pojem toho, co nazývá "kybernetickými cirkularitami", zahrnuje vědomí této tendence stejně jako ocenění nelineární, rovné participace všech elementů na této deskripci procesů života.

Etické zřetele existují rovněž ve Varelově rozlišení mezi allopietickým modelem čili modelem "kontroly" pro živé systémy a autopiетickým modelem čili modelem "autonomie". První model se hodí, zajímáme-li se o čel, moc a kontrolu. Můžete ho programovat; můžete ho instruovat; můžete ho měnit. Druhý reflektuje biblický výrok: "Považte kvítí polního, kterak roste, nepracuje ani přede." Chod entity je formálně identický se svým produktem, jímž je udržování této identity. Nemůžete to kontrolovat z vnějšku ani to programovat (žádné instruktivní informace, vzpomínáte?), ale můžete to, jak dotyční vědci říkají, rozrušovat a vidět, jak se to srovnává. Nebo, jak říkám já, bouchněte do toho a sledujte, jak to poskočí (give it a bump and watch it jump).

Bateson (5) činí odlišné, jestliže vůbec příbuzné, rozlišení mezi modely pro živé systémy: systémy viděné jako distribuce energie (bioenergetika) a systémy viděné jako distribuce informací (entropii redukující systémy). V prvém případě se člověk zajímá o průtočný aspekt energie přes prostorovou hranici. V druhém případě se člověk zajímá o ekologie myšlenek, které nemají žádné materiální hranice. Myslím si, že máme co dělat s gestaltovým přepínačem v tom smyslu, že když člověk myslí, že "toto je částice", nemůže současně myslit, že "ale je to vlna".

Možná že Varelovo rozlišování mezi allopoietickými a autopietickými systémy je artefaktem téhož gestaltového přepínače. Nebezpečí vzniká, když člověk začne nepřiměřeně lít na jednom nebo druhém pohledu. Myslím, že jedna z hodnot konceptu autopoiésis spočívá v jeho funkci protileku vůči víře výhradně v "částicový svět", ve kterém člověk může zůstat stranou a nadřazený. Stafford Beer, ve své předmluvě k práci Autopoiesis: Organizace života (Autopoiesis: The Organization of the Living), dřívádí tuto věc ještě dál:

"Mám dojem, že architekti změny dělají stejnou chybu všude po celém světě. Že totiž vnímají ten systém na své vlastní úrovni rekurze jako autopietický, a to proto, že se identifikují s tím systémem a poznávají se tak; ale trvají na zacházení se systémy které jejich systém obsahuje, a těmi, v nichž je jejich systém obsažen, jako s allopoietickými." (6 : 72)

A právě v tomto smyslu myslím mají Varelovy a Maturanovy ideje etické podtóny a nepochybně tento bod spojuje Varelu s Batesonem.

Koncem 70. let hlavně díky tomu, že se vynořily takové ideje, jako jsou tyto, začala jsem být nespokojena s existujícími systémovými přístupy k rodinné terapii. Byly extrémně orientované na kontrolu a nedokázala bych je vůbec propojit s Batesonovým myšlením. A v té době jsem se poprvé setkala s informacemi o práci milánských spolupracovníků. Byli to tito čtyři: Mara Selvini-Palazzoli, Giuliana Prata, Luigi Boscolo a Gianfranco Cecchin (28). Tato skupina, která se zformovala v roce 1967, byla zpočátku velmi ovlivněna ideami vycházejícími z Palo Alto, a vznikající měrou se zajímali o Batesonovy názory. Pročítali svědomitě Batesonovy texty a použili v klinické praxi myšlenky, které představovaly pro většinu lidí hrázu nahánějící abstrakce.

V zásadě jde o koncept cirkularity. Milánský tým, inspirován četnými rozvětveními tohoto konceptu, přišel s charakteristickým stylem vyptávání (cirkulárním dotazováním), charakteristickým způsobem hodnocení (hypotetizováním) a charakteristickým terapeutickým postojem (neutralitou) (29). Jejich práce také ztělesňovala to, čemu byste mohli říkat "cirkulární" strukturování terapeutické akce. Vzali rovnostářské důsledky této ideje doslova a aplikovali ji na sociální vztahy v týmu. Nahradili hierarchii polohou, jsouce přesvědčeni, že místo, kde se nacházíte (za zrcadlem, v místnosti), určuje to, co můžete dělat a vidět, více než váš status nebo hodnost. A když neustále měnili místa těch, kteří byli v tréninku, ukazovali tak témtě lidem, že obě polohy jsou součástí života v pozorovacím systému, v úplně doslovném smyslu.

Vztah mezi týmem a klientem byl také definován jako relativně nehierarchický; rozdíl opět definovala poloha, nikoli moc. Implicitní v tomto léčebném postoji byla zaujatost proti intruzivním intervencím. Terapeut zřídka

prováděl interpretaci, vyjma na konci interviewu, a i pak to byl názor, hledisko mezi mnoha jinými. I když býval někdy předpisován rituál, když ho rodina neprováděla, bylo to prostě akceptováno jako feedback o tom, jak systém funguje. Tak jen zřídka docházelo ke konfrontaci nebo eskalaci. Tým prostě vplétal každou odpověď, i hostilní nebo vyzývavou, do rozsáhlého pletiva hypotézy, která se pořád měnila.

Tato neinstrumentální tendence se jeví jako blízká způsobu, jakým by člověk zacházel s druhými živými bytostmi, kdyby věřil, tak jako Maturana a Varela, že jsou informačně uzavřenými, autopoietickými jednotami. V tomto smyslu mi milánský přístup připomíná film E. T. - Mimozemšťan. Pokoušet se přetvářet rodinu podle vlastních normativních představ o tom, jaká by rodina měla být, to by v tomto modelu zdá se bylo stejně špatné, jaké kdyby doktoři a bedateli v onom filmu předpokládali, že životní systém E.T. je jako náš vlastní a reaguje tímž způsobem na srdeční přístroje a respirátory.

Milánská metoda se dále vyvíjela tímto směrem. V roce 1978, před tím, než se původní tým rozštěpil, Boscolo a Cecchin začali zaujímat dokonce ještě méně instrumentální pozici a tvrdili, že cirkulární dotazování, které rozvíjeli, je samo už intervencí a že týmcvé poselství na konci interviewu není nutné (9).⁺

+Pakud vím, Boscolo a Cecchin byli ovlivněni formálnějším a uvědomělejším způsobem učením kybernetiky "druhého řádu" Selvinu-Palazzoli a Prata, které při zkoumání rodinných systémů používaly mocný klinický pracovní nástroj ve formě "invariantního předpisu". Poněvadž nebylo o této práci ještě nikde souhrnně referováno, nemohu komentovat jejich současné stanovisko a doufám, že mi prominou, jestliže se zdá, že v této práci ignoruji jejich současné myšlení.

Týmy druhé generace v Evropě a Severní Americe šly ještě dál. Tak jednak se objevilo vědomé úsilí o neutralizaci implicitní mocenské nerovnováhy mezi terapeutem a rodinou, která je založena na tom, že existuje tým, který konferuje za zrcadlem a je neviditelný. Tom Anderson (osobní sdělení, 1985) z univerzity ve měste Tromsø v Norsku se na konci sezení ptá rodiny, jestli by si chtěli poslechnout diskusi týmu. Jestliže ano, pak rodina a terapeut se dívají, zatímco tým, kterému se tu říká "zrcadlový tým" ("reflecting team") zvažuje různá hlediska, aniž by měl předem nachystané strategie, které by zebudovával do debaty. Stejným směrem se vydali Tom Russell a Gerry Lane (22) z Institutu pro systemická studia v Atlantě a omezili svou konečnou intervenci na nesoudící popis způsobu, jakým problémový systém pracuje, a nazývají to "kruhovým opakováním" ("circular replication").

Obecněji: u raných milánských technik, jako bylo třeba předpisování oběti dítěte ve prospěch rodičů, se pacientovalo příliš mnoho negativní konotace a byly opuštěny jako většina výzbroje používané při "paradoxování" rodin. Tyto metody působily dojmem přežitků ze strategičtější paloaltocké doby. Praxe pozitivního konotování situací, kdy se terapeut dostal do slepé uličky a žádá o konzultaci, ukázala, že také vytváří negativní efekt a evakuuje mocenský rozdíl mezi terapeutem a konzultantem. Ve snaze neutralizovat tento problém Peggy Pennová a Marcia Sheinbergová (26) z Ackermanova institutu pro rodinnou terapii v New Yorku vyvinuly konzultační metodu, která nezbavuje terapeuta moci. Celkově všude vidíme trend směřující k upuštění od těžkopádné technologie původní milánské metody a je tu patrná snažba o úpravu, která ustaví více rovnosti mezi rodinou a týmem.

Z toho vyplynul delší důsledek kybernetického uvažování "druhého řádu" pro rodinnou terapii. Jestliže odstraníme model němého experta (expert-dummy model), musíme se také zříci ideje diagnózy. Musíme vidět, jak zaujetí

hledáním příčiny a umisťování problému do nějaké vnější jednotky (*out-there unit*) samec přispívá k problému. Důraz se posouvá od zájmu o etiologii problému k zájmu o významy, které jsou mu připisovány. Jsem přesvědčena, že tu může být prospěšný von Glasersfeldův (35) konstruktivistický model se svým důrazem na kolektivní premisy, které leží za projevy chování. Dovolte mi, abych se tím v následující kapitolce zabývala.

HOLE A KAUFMANNY

Třebaž je jasné, že myšlenky a chování jsou dvě strany téže mince, záleží hodně na tom, která z těchto kategorí je v terapii zdůrazňována. V rodinné terapii, snad protože ta je reakcí na intrapsychické ohnisko psychodynamické teorie, byl důraz na měnění projevů chování, ježto byly viděny jako součást dysfunkčního rodinného systému. Kyvadlo jakák by se zhouplo na druhou stranu. Mentální fenomény se vracejí zpátky z dlouhého exilu a myšlenky, přesvědčení, postoje, pocity, premisy, hodnoty a mýty jsou opět prohlášeny za ústřední.

A do toho vstupuje konstruktivistické hledisko. Von Glasersfeld (35) má za to, že "neodhalujeme" venkovní svět (we do not "discover" the world-out-there), nýbrž naopak ho "vynalézáme". Vědomosti ve skutečnosti reflekují spojení mezi organismem a prostředím, které zaručuje jeho životaschopnost. Z toho důvodu není důležité to, jak naše konstrukty odpovídají (match) položkám v prostředí, ale to, že se dostatečně hodí (fit) k tomu, aby zaručovaly přežití. Von Glasersfeld například říká, že třeba zedník by mohl začít věřit tomu, že všechny otvory ve zdech vyžadují oblouk. Nezáleží na tom, jestli je to pravda, nebo ne; jde o to, že ve světě, kde domy jsou dělány z cihel, je tato premisa součástí vhodného přizpůsobení (the fit) mezi stavitelem a jeho prostředím.

Paul Watzlawick (36) nabízí analogii mezi tímto konceptem a lodivodem, který naviguje v noci v obtížném kanálu. Jestliže to lodivod zvládne a bezpečně propluje, shledá, že to klaplo (fit). Nezáleží na tom, jestli ráno, až se podívá dozadu, uvidí, že vynechal bezpečnější a kratší kanál, který by pro jeho plavbu lépe vyhovoval (better match). Z tohoto pohledu opomenutá míle je právě tak dobrá jako ta projeta. Tato analogie sedí, ovšem ani my, ani lodivod, opravdu nikdo nemůže vědět, "jakým způsobem vše skutečně jsou". Jediné, co můžeme vědět, je činnost spočívající v zůstávání nadále naživu.

Tady sofistikovaný čtenář může klidně zvolat: "Počkat! Psychologické koncepty založené na sociální konstrukci reality tu jsou už dávno, stačí jen vzpomenout na práci teoretika osobnosti George Kellyho, sociology vědění Bergera a Luckinana a na rozsáhlou literaturu o teorii atribuce." (7, 15) A já bych k tomu dodala: "Ano, a mnohé školy rodinné terapie stojí za ideou, že terapeutovo zaměstnání spočívá v přzměňování klientovy percepce reality." Tak co je na tom nového?

Nová je na tom extenzivní filozofická tradice, na kterou navazuje von Glassersfeld, od Kanta a Vica po Wittgensteina a Piageta. Přidala bych ještě nedávné pokusy v kybernetické biologii a kognici, o kterých jsem se už zmínila, a to všechno vyživuje substrát vědeckého výzkumu, který teorie sociální konstrukce v americké sociální psychologii pastrádají.

Další rozdíl spočívá v tom, že je tu navíc koncept pozorujícího systému. Obvyklá je představa, že terapeut musí s rozmyslem vytyčovat změnu systému věr klienta. Nebezpečí tkví v tom, že terapeut si včas nepřipomene předpoklad o klamnosti a to, že my všichni jsme pozorující systémy a že existuje Heisenbergův princip neurčitosti lidských vztahů, k němuž nemůžeme nepřispívat. Pokud je

terapeut (ka) přesvědčen(a), že jeho nebo jejím zaměstnáním je řešit, jak změnit realitu klienta, pak je tu přehlížena možnost, že tento názor sám je realitou, kterou je třeba změnit.

A proč bychom ji měli měnit? Protože sociálně legitimní zacházení s psychiatrickými problémy je samo prvním příkladem konstruování sociální reality. Diagnóza takzvaného mentálního onemocnění, v něší společnosti aspoň, je vždycky pejorativní, na rozdíl od diagnózy biologického stavu. A tady musíme vzít v potaz dětskou říkanku: "Hole a kamení způsobí ti zranění, ale jména ti ublížit nemohou!" ("Sticks and stones can break your bones but names can never hurt you.") Jména naopak dokážou často mrzačit a někdy zabíjejí. Přiřítání viny za stresující stav osobě nebo skupině vždycky posiluje nebo zvýrazňuje tento stav. Mentální onemocnění jsou vskutku mentální v tom smyslu, že jsou přinejmenším z 90 % vytvářena obviněními nebo kauzálními říšudky, které vyznívají jako obvinění. Mnoho rodinných terapeutů zastává názor, že nikdo nedokáže opustit pole, když je pod vlivem negativní konotace. Dodala bych, že ani nikdo nedokáže, aby se někdo změnil pod vlivem negativní konotace - přinejmenším ne snadno.

Tuším, že tento strach z negativní konotace má co dělat s připisováním viny, které bývá předznamenáním problémového systému. Procesy obviňování jsou všudypřítomnými formami vzájemných kauzálních cyklů (mutual causal cycles) mezi lidmi, což dosvědčují procesy ve skupinách, kde se z určitého důlena stává obětní beránek, či symetrické válčení v párech, kde oba jsou přesvědčeni, že ten druhý je činí obětí. Politika rodinného života je intenzivně spojena s hrůzou nahářející mocí kolektivně přisouzených vlastností díky hrozbě, kterou tyto přisouzené vlastnosti představují; jednou z obran proti

ním je, když se zformují koalice, které mohou vytvářet protipřisouzené vlastnosti (counterattributions) nebo prostě protibloky.

V článku nazvaném "Jak měnit rodinnou mysl" ("Changing the Family Mind") psycholog George Howe (17) aplikuje kognitivní sociální psychologii na rodinnou terapii právě v tomto smyslu. Howe poukazuje na mnohé tahy rodinných terapeutů, které jsou zacíleny tak, aby pozměnily nebo posunuly myšlenky, které mají co dělat s percipovanou odpovědností za problémy. Tyto intervence fungují tak, že berou v pochybnost vnímání příčinnosti (orientované na minulost) právě tak jako vzorce očekávání (orientované na budoucnost). Howe uvádí techniky, jako je odrámovávání rodinných přesvědčení, přerámovávání lineárních přesvědčení a ponoukání rodinných členů k tomu, aby přijali teze o sdílené odpovědnosti a společné vzájemné příčině. Jsou to všechno způsoby, jimiž lze přerušit negativní připisování vlastností, jež ve své krajnosti může znamenat nebezpečí pro život anebo zdraví kterékoli osoby, která je touto formou vyvrhována za sociální hraničce.

Jenomže nestačí přestat s technikou intervenování do vnitrorodinného připisování vlastností a do politiky, která to podporuje. Jestliže vezmeme naše stanovisko jakožto pozorujícího systému vážně, musíme dospět k rozhodujícímu názoru, že léčebný kontext je součástí přisouzení přestupku, které souvisí s teritoriem. To není prorazit za nic, že jev rezistence je společný všem diskusím o psychoterapii, poněvadž je téměř nemožné nezakoušet žádost o změnu - i třeba jen pro sebe vznesenou - jako tvrzení, že je s člověkem něco v nepořádku. Jak se tedy

léčící profesionál vypořádá se záhadou, že právě akt nabídnutí změny lidem dopadá takhle?

Právě do tohoto bodu míří veškerá technologie "paradoxu" - předpisování symptomu, cdrazování od změny, pozitivní konotace a tak dále (16). To všechno funguje, já jsem o tom přesvědčena, ne protože klient má vzdorovitost jako svůj povahový rys, takže se s ním musí jednat pomocí nepřímé sugesce, ale protože to všechno jsou způsoby, jimiž se terapeut pokouší odstranit přisuzování nějaké chyby, které je skryto v každém pokusu o vylákání změny, a tak ponechává klientům svobodu explorovat své vlastní alternativy. Nebezpečí při používání těchto tahů čistě jako technologie spočívá v tom, že terapeut pak operuje v strategickém nastavení myсли. Poselství "tchle musíte opravdu dostat, abyste se změnil(a)" bude namířeno na klienta všemi nonverbálními i analoggovými cestami, vyzařujíc maximální negativní atribuce a zatemňujíc klinikovi vědomí faktorů pozorujícího systému.

Další užitečný postoj při mycení přisouzených negativních vlastností je předpoklad, který vychází z modelu cirkulární organizace. Jestliže není žádný první kůň na kolotoči, plyně z toho, že nemůžeme izolovat nějakou příčinu nebo etiologii problému nebo stavu, ledaže by šlo o artefakt našeho vlastního pozorování. Tento rekurzívní či "bootstrap" model pro popisování lidských systémů nachází elegantní výraz v procesu hypotetizování v milánské metodě. Nejlépe vystihuje racionále tohoto procesu von Glasersfeldovo rozlišení mezi "fit" a "match", o kterém jsem se zmínila výše. Při interviewu milánského stylu neexistuje

žádná snaha najít "pravdu", jen sukcesivní approximace (postupné přibližování) k objasnění toho, co se bude nejvíce hodit (fit) pro největší počet dat dohromady ve prospěch smysluplné ideje. Toto zkoumání problému jako společné dílo, jehož výsledek je pouze provizorní a hypothetický, zaujímá místo obvyklé diagnózy, kterou užívá expert.

Odlišný způsob, jak vzít v potaz koncept diagnózy, vychází z palealtoské doktríny nechtěného sklonu k chování udržujícímu problém. Skupina z Institutu pro mentální výzkum (MRI) si všímá toho, že problémy jsou často uváděny do chodu nějakou náhodnou událostí, ale pak, místo aby zanikly, jsou posilovány pokusy zmírnit je, jak při famózním příkazu "Relaxuj!" řečenému nervózní osobě (11). Brzy - což jde, jak jsem přesvědčena, na vrub negativnímu přisuzování implicitnímu v tomto druhu příkazování - je těto toto řešení, které se stává problémem. "Relaxuj!" se pak rovná výroku "Jsi špatný." A osoba, která příkaz dřastavá, se stává napjatější, než kdy byla. Palealtoská skupina nám dala způsoby, jak se tomuto účinku vyhnout.

Ráda bych řekla jednu věc závěrem o tomto důrazu více na významy než na chování. Tradiční rodinné modely měly tendenci soustředit se na pozmenování "objektivně" vnímaných faset chování: interakčních vzorců, dysfunkčních rodinných struktur a podobně. Tyto modely zůstávají uvnitř rámce pozorovaného systému. Jestliže se člověk přesune do rámce pozorujícího systému, začne se bezprostředně zajímat o to, o čem Bateson (3) uvažoval jako o premisách - sdílených ideách zastávaných kolektivně rodinnými členy, a tyto idey spočívají dole v úrovni hlubinných struktur a fungují na vyšší úrovni abstrakce než konkrétní projevy chování.

Jestliže však člověk hledá premisu, která by vysvětlovala přítomnost problému, musí mít jasno, co se týče nonobjektivity nejen percepce rodiny, ale i nonobjektivity pozorovatelských konstrukcí těchto percepcí. Premisu nelze vždycky verbalizovat, ale lze ji často vyjádřit pomocí pantomimy, aby se tak řeklo, v analogových činnostech a v (po)citových stavech. Jestliže pozorovatel převede totéž do slov, je to pouze hrubý odhad a nemá to žádnou validitu, dokud se toho rodina nechápí a nepotvrdí to. To dává vývoji hypotézy během rodinného interviewu kvalitu konstrukce, kterou terapeut a rodina vytvářejí spolu dohromady.

Mnoho milánských intervencí začíná popisováním premisy ("V této rodině zdá se rodiče cítit, že musí být perfektní." "Muži jsou vždycky ochránci žen." "Děti cítí, že jejich rodiče jsou zranitelní." Etc.). Jestliže premisa zmizí z cesty, mnoho podkategorií chování může také padnout. Připadá mi, že přerámovávání se dlouho používalo k mění premis, ale nepodávalo se toto vysvětlení. Stejným způsobem může také úloha zahrnující změnu chování zasáhnout premisu, což dosvědčuje palzaltská strategie, podle níž byl perfekcionista požádán, aby dělal záměrné chyby.

Člověk, který v současné době provádí nejvíce inovací v úvahách o rodinných premisách, je Peggy Pennová. Ve své statí "Feed Forward: Futura Questions, Future Maps" ("Vstřícná vazba: dotazování na budoucnost, mapy budoucna") (25) bere premisu a vtlačuje ji do hypothetické budoucnosti, takže ji odemyká z fixovaného kontextu a projíká ji dopředu v čase tam, kde není fixována. Rozdíl mezi takovouto operací a přerámovávací operací není vždycky zřejmý, ale já jsem přesvědčena, že v této operaci je mnohem méně víry v to, že terapeut dělá něco pro klienta ve smyslu navrhování strategie pro změnu, a je tu mnohem více důrazu na vytváření zmatku,

který může, ale nemusí mít efekt. Tak vždycky zůstává stále skrytý v mysli princip neurxitosti lidských vztahů.

K RODINNĚ SYSTÉMOVÉ TERAPII "DRUHÉHO ŘÁDU"

Jeden mladý architekt z rodiny, se kterou jsem se kdysi setkal, mi řekl, že vedl workshop na jedné konferenci a pokoušel se pracovat způsobem, jak to dělám já. Zeptala jsem se, co to bylo. Řekl: "Zbavování se moci". Uvažovala jsem od té doby mnohokrát o té frázi a třebaže nevím přesně, co znamená, mám dojem, že má co dělat s tím, jak člověk nakládá s ovlivňováním lidí v kybernetickém modelu "druhého řádu". Tam, striktně řečeno, neovlivňujete lidi - ovlivňujete kontext, a možná jenom část, kterou můžete sami kontrolovat.

Ce zde popisuji, není metoda terapie, ale spíš něco jako postoj. Nové paradigma - to, které Bateson vyložil tak výmluvními termíny - nevymezuje žádný zvláštní způsob práce, ale přispívá řadou vůdčích linií k tomu, jak zavádět metody, které používáme, do praxe. Podle mého názoru pak jakákoli terapie, která respektuje kybernetickou epistemologii, bude vykazovat tendenci k následujícím charakteristikám:

- 1) Postoj "pozorujícího systému" a zahrnutí terapeutova vlastního kontextu.
- 2) Spolupracovnická struktura místo hierarchické.
- 3) Cíle, které zdůrazňují ustavení kontextu pro změnu, ne výslovné uvedení změny.
- 4) Způsoby, jak lze chránit před přílišnou instrumentalitou.
- 5) "Cirkulární" hodnocení problému.

6) Nepejorativní, neodsuzující pohled.

To ovšem neznamená, že také nežijeme v tom, o čem Bateson přemýšlel jako o newtonovském světě sil působících na věci. I když je správnější říkat, že člověk vždycky jedná jak v kybernetice "druhého řádu", tak v kybernetice "prvního řádu", dávám přednost zjednodušení a říkám: "Nech Newtonovi věci, které jsou Newtonovy." Neneutrální, "lineární" postoje a činy jsou často 1) nezbytné, 2) vhodné, 3) to, za co jste placeni. Donucování, tyranizování, svádění a násilí jsou dobově vážené způsoby navozování výsledků, zvlášt když musí být křehká těla uchráněna před poškozením. Ovšem když se posílají obtěžovatelé dětí do vězení nebo se berou zneužívané děti z domova, to nesníží recept na zneužívané jednání pro další generaci a ještě další. Ovšem prvořadou prioritou má ochrana lidského života a práv. Jen je třeba vyjasnit, který klobouk má člověk zrovna na hlavě, klobouk sociální kontroly anebo klobouk systematické změny.

Další věc je, že člověk nemůže být neutrální a být rodičem, učitelem nebo policistou. Člověk musí být svoboden pro tyto role, aby mohl říci! "To je správné a špatné," a řídit morální soudy. Milánská skupina z tohoto důvodu nezahrnuje osoby v této roli za zrcadlení do účasti v týmu a řekne, když to bude nezbytné: "Volejte policii. Použijte nemocnici. Obratěte se na linku důvěry." (9)

Totéž myšlení se uplatňuje při sociální nebo politické reformě. Milánské hledisko bylo terčem námitek feministek, jako jsou McKinnonová a Millerová (24), na základě toho, že nemůžete útočit na sociální křivdy, aniž byste poukazovali na mocenské otázky a aniž byste

se vzdali "neutrality". Souhlasím. Jenže to navozuje otázku: Existuje taková věc jako feminismus "druhého řádu", a jestliže ano, čemu by se podobal? Feminismus, jako nejaktivističtější hnutí, musí přece vstřebat výhodu z náhledů kybernetiky; podle mého názoru by jej to nesmírně posílilo, kdyby to udělal.

Dále je důležité připomenout, že jestliže neutralita, pozitivní konotace a systemické myšlení se stávají způsobem života, jsou potlačovány rozdíly, ze kterých systemické myšlení vychází. Znám jednu skupinu, ve které členové ve snaze být neutrální a konatovat všecko pozitivně začali si navzájem nedůvěrovat a toužili po otevřenější výměně. Právě proto během týmové diskuze je důležité začít lineárními hledisky a přiblížovat se až později k více cirkulárním.

Přístup "druhého řádu" také podporuje vysokou toleranci k rozdílu. I když pracuji v milánském "systemickém" rámci, cítím se příjemně, když přičleňuji metody z jiných terapeutických škol, pokud mám jasno v tom, co dělám a proč. Termín "systemický" (přejatý od Batesona) byl původně užit milánskými kolegy k tomu, aby popsali svou práci. Byl však adoptován mnoha dalšími praktiky, jejichž práce má kybernetickou bázi. Užil ho také Sluzki (30) a Keeney (20) tak, aby obsáhli strukturální, strategické i interakční školy a rovněž Milán jakožto "systemické terapie".

V současné době pracuji s ericksonovským hypnoterapeutem v místnosti a aktivně sleduji hypotézy se svým koterapeutem a s rodinou přiměřeně otevřeným způsobem. Vyjma tréninkových cílů shledávám, že užitek z týmu za zrcadlem má tendenci stát se příliš velkým řezem mezi terapeutickou skupinou a rodinnou skupinou a neočekávaně podněcuje mocenskou etiku.

Ráda bych se zde zmínila ještě o jedné další ideji, kterou budu explorovat v díle, které bude protějškem tohoto, a sice jde o aplikaci systému hvězdné logiky Franciska Varely (31; 32:99) na terapeutický proces, přičemž jsem přesvědčena, že nám dává nový způsob, jak popsát oscilace, které Bateson nazýval dvoujimi vazbami, a ukazuje metodologii, která spočívá v pohybu směrem k širší komplementaritě.

Obecněji řečeno, vidím dobový příspěvek rodinné terapie jako určitou část čísla jedna rozsáhlejšího podnikání. Je to jako bych svých prvých 20 let v hnutí rodinné terapie strávila na úpatí vrcholků. Hory se vypínaly mnohem dří než jsem si myslela. Pohled z jejich úbočí mi ukázal, že vědecké společenství se pohybuje od základní metafory nabalující se kolem energetiky k základní metaforě nabalující se kolem kybernetiky. S tímto posunem je spojen pohyb od behaviordálního k imaginárnímu rámci - platonickým idejím znovuzrozeným v kybernetické masce.

Vě světle tohoto rámce se termín "rodinná terapie" stává rychle nepřesným. Je méně a méně možné užívat lékařskou analégií pro takzvané psychiatrické problémy. Tyto problémy spadají spíš do kategorie přechodných údobí zhoršeného zdravotního stavu - kolektivních iluzí, které musí být rozptýleny, nikoli biologických či sociálních jednotek, které musí být zhojeny. Podle tohoto názoru je problém nejlépe popsán jako ekologie myšlení, ve které živé systémy obecně vystupují na několika úrovních.

Budoucnost podle mého hrubého odhadu uvidí další nárys problémových systémů v jejich lidském kontextu a daleko méně se bude soustředovat na rodinu a bude rozširovat základní stanovisko MRI. Navíc předpokládám ústup

od vysice instrumentálních modelů "prvního řádu", ať hovoříme o otevřeně direktivním autoritářském způsobu nebo skrytě direktivním strategickém způsobu. Frávě tady myslím milánská metoda se svým zahrnováním pozorujícího systému nabídla tolik potřebnou reformu.

Hlavní rozdíl, podle mě, mezi Částí jedna a Částí dvě je v generálním směru ústupu od maximy, že člověk musí vytvářet změnu. Stanovisko pěcaltoských výzkumníků mělo být výzvou pro nedirektivní pozici psychanalytického podniku. Když dávali hlas a důvěru technologii, zaústávali tito průkopníci názor, že člověk by měl jít k terapeutovi tak, jako jde k mechanikovi, aby si dal spravit auto. Dnes se tato analogie nejeví jako udržitelná.

Leč, když varuji, co se týče technologie, nejsem advokátem rodinné terapie na způsob hnutí Greenpace ani jakéhosi rodinně terapeutického buddhismu. Navzdory rostoucímu konsensu, že objektivní realita neexistuje, pokud máme západní vědu a západní mysl, budeme se vždycky ptát: "Jak je to uděláno? Jak se to dá změnit? Síla nedávného bádání v kybernetice poznávacích schopností je v tom, že osvětluje "organizaci života". Pokud tomu lépe porozumíme, porozumíme také procesům asociovaným se změnou v těchto organizacích, třeba bychom měli jen deklarovat, co nejsou. Hlavní z vzhledu vycházejících z této znalosti je shrnut v Maturanově radikálním tvrzení, že ve světě žití nemůže být žádná instruktivní interakce. Tento názor, více než kterýkoli jiný, bude pravděpodobně v oboru systémové terapie rezonovat po dlouhou dobu, než zdomácní. To je teď pro nás povzbuzením, abychom hledali neinterferující, neúčelový slovník pro změnu, který bude respektovat tento způsob, jak je co organizováno. Potřebujeme přemýšlet o sobě navzájem, jako bychom byli všichni E.T.ové.

IV. Orig. čs. práce

Priorita organizačních příprav mezinárodního kongresu si vyžádala zrušení termínu konání 3. sympózia v Teplících v lednu 1987. Předkládáme proto členům sekce alespoň výběr abstraktů prací, připravených pro toto sympózium.

SOCIOEKOLOGICKÉ ZDROJE RODINNÝCH KRIZÍ

Alan J., Háberlová V., Kovářík J., Vilgocká M.

Sociální skolí rodiny tvorí složitý systém stimulů rodinných kvalizí i způsobů jejich autoregulace. V rodinné terapii a poradenství je informovanost o celkovém socioekologickém kontextu naší současné rodiny vstupním předpokladem individuálních i institucionalizovaných reflexí nad vlastní odbornou aktivitou. Pokoušíme se identifikovat onu část mladé populace, která během několika prvních let manželství může představovat reservář klientů, tzn. odhalit některé charakteristiky, na něž je disfunkčnost rodinného systému vázána (hodnotové a názorové klima, sociální status atd.). Zároveň se pokoušíme odhalit některé zdroje autosanačních mechanismů, které těmto rodinám umožňují udržet se z dosahu odborných poradenských nebo terapeutických služeb. Analýza se zakládá na rozsáhlém šetření necelého tisíce mladých rodin v ČSSR.

NEVĚDOMÍ ŘEČI A NEVĚDOMÍ VZTAHU V RODINNÉ STRUKTUŘE
Bauer J., Černoušek M.

Pro rodinnou strukturu jako základní společenský vztahový rámec je charakteristické, že ve své podstatě vykazuje kromě vědomých vazeb také nevědomou strukturu konstitutivních silových momentů.

"Farma se vnucuje obsahu" - v tom specifická podle C. Lévi-Strausse (Elementární struktury příbuzenských

vztahů - "Structure élémentaire de la parenté") základní nevědomá činnost lidské vztahové činnosti a odráží se ve formě existujících základních vztahových rámců. V rámci rodinné struktury se nejedná ani tak o individuální či kolektivní nevědomí, ale vztahové a strukturální. Toto nevědomí je determinováno historicko-společensky a krize a patologie dnešních manželských a rodinných struktur lze také (mimo jiné) odvodit z regresivních a fixačních sil, působících jako patogenní faktor na dnešní rovnováhu rodinných vazeb. Odkazy na fylogenetické determinanty rodinných struktur (inspirace z etiologie) a na pozapomenuté arachaeické vztahové invarianty, dané historickým obdobím - (inspirací rovnutým pojetím rodinného nevědomí podle Bachofena). Vztahová rodinná struktura je nevědomá nejen konstitutivní formou a jejím patogenním naruševáním regresivními návraty, ale je také nevědomá v důsledku nevědomé aktivity nejrůznějších sémiotických systémů, které členové rodinné struktury používají pro komunikaci. Cílem sdělení je ukázat na silové faktory nevědomých determinant rodinných struktur a dotázat se, existují-li vůbec terapeutické možnosti, jak se k těmto nevědomým silám přiblížit a pozměnit je.

PSYCHOSOCIÁLNÍ RIZIKOVÝ INDEX U VYBRANÝCH DUŠEVNÍCH CHOROB Drdková S.

Řada světových prací se zabývá otázkou rizikových faktorů u různých somatických i duševních chorob. Jsou sestavovány katalogy rizik, které obsahují jak rizika biologická, tak rizika psychosociální. Všechny tyto katalogy věnují ve faktorech sociálních mimořádnou pozornost otázkám rodiny a výchovy. Úspěšné jsou práce zejména v oblasti dětské neurologie a psychiatrie. (Probst, Litman, Teichman apod.). Vypracovali jsme vlastní dotazník zaměřený na psychosociální problematiku a zaměřili se na otázkou psychopathologie primární rodiny u alkoholiků, toxikomanů, sexuál-

ních deviantů a sebevrahů. Výsledky provnáváme s výsledky prací uvedených autorů a docházíme k závěru, že katalog rizikových faktorů je u námi sledovaných skupin velmi podobný.

PORUCHY MENSTRUACNÍHO CYKLU A RODINNÝ KONTEXT Dvořáček V.

Téměř polovina dospívajících dívek je handicapována různě intenzivní dysmenoreou. Na jejím vzniku se často podílí imitace menstruačního, resp. premenstruačního chování matky. Ke vzniku a přetrvávání anorektických tendencí s průvodní amenoreou výrazně přispívají rodiče, především otec. Premenstruační syndrom matky výrazně ovlivňuje životní styl rodiny. Ve sdělení budou popsány:

- a) modely vzniku a průběhu uvedených psychosomatických chorob
- b) příslušná psychoterapie klientky či celé rodiny

JE PŘÍTOMNOST OTCE PŘI PORODU MÓDNÍ NEBO MODERNÍ? Galdmann P.

Ve sdělení bude referováno o zkušenostech s nově zavedenou praxí, jež umožňuje otcům přítomnost při porodu svého dítěte. Dvojice, které tu možnost využily se vydávají většinou kladně, případný další porod by chtěly absolvovat opět pohromadě. Budou probrány přednosti a nevýhody taktik uvedených porodů a jejich možný vliv na fungování rodiny.

DESTRUKCE RODINNY SEXEM Chvála V., Tichá B.

Z materiálů 200 žen ošetřovaných pro chronické gynekologické obtíže v psychosomaticky orientované ambulanci ženského oddělení v Liberci vyšlo při podrobnějším rozboru na jeho, že v 75 % lze za primární faktor při vzniku obtíží označit sexuální dysfunkci páru. Obvykle je však prezentovaná

ván jiný problém, vlastní příčina bývá pacientkám utajená. Často je příznakem udržován systém v chodu a znemožňuje jiné, nechtěné řešení. Položili jsme si otázku, v čem je příčina tohoto vývoje u celé řady rodin a zda existují společné znaky u těchto případů. Nápadně často se v našem souboru vyskytuje ženy s dvěma dětmi, ve věku kolem 30 let, se sníženou sexuální apetencí a manželským konfliktem. Vývoj rodiny tímto směrem se zdá často typický a v příspěvku bychom chtěli ukázat etologické, psychologické a sociální příčiny tohoto vývoje.

IDEÁLNÍ RODIČ - dokonalé dítě Janotová D.

Osobnosti rodičů formují výchovné styly a tyry interakcí v rodině. Dítě na ně reaguje osobitým způsobem, jak v rámci zdravého chování, tak v rámci vytváření psychopatologických příznaků.

Práce je založena na dotazníkové studii rodičů zdravých dětí a rodičů dětí, které vyžadovaly psychiatrickou péči. V první části práce se dotazníky zaměřují na představu rodičů o ideálním dítěti, na jejich ambice, které na dítě kladli již při jeho narození. Práce potvrzuje hypotézu, že rodiče, kteří měli příliš konkrétní představy o tom, jaké by dítě mělo být, mají děti, které na tento nepřiměřený tlak reagují půruchami chování. Podle typu rodinné interakce hraje dítě svoji specifickou roli, která odpovídá schematu rodinných hodnot a vztahů, které se někdy uplatňují bez ohledu na individuální potřeby dítěte. Druhá část práce se snaží postihnout představu dětí o ideálním rodiči, opět ve vztahu k problémům, které rodina v současné době řeší.

BÁBA V RODINĚ Klímová H.

Věky trvající rozdělení rolí podléhá proměně. Čs. specifika - do života uváděná myšlenka ženské rovnoprávnosti plus již přes generaci trvající nejvyšší ženská zaměstnanost: změny ve fungování rodiny: kdo převeze starost o děti?

Změny v náplni ženské role indukují změnu i v roli muže, avšak proměna postihuje i vztahy mezigenerační: o rodičovskou funkci se podílejí prarodiče, a to více a jinak než dříve. Více než čtvrtstoleté čs. zkušenosti umožňují oddělit to, co je při rozdělení rolí poplatné časnosti a co naopak tvorí podstatu rozlišení.

Leonardův obráz jakžto inspirace psychoterapeutické imaginace: Anna a Maria zprvu ne zcela odlišitelné, zejména ve spodních partiích. Obě zálohují základní znaky mateřského poslání. Při zahledení se rozdíly vyjasní: matka Maria gestem spíše horizontálním usměrňuje zájem dítěte v animální oblasti, ve světě každodennosti a konkrétních přenosů; bába Anna vyjadřuje směřování vertikální, horní částí těla na pozadí vzdálené krajiny - souvislosti obecnější: růst osobnosti, individuace, přenos kultury, zrání ducha, svět symbolů.

Zatímco polarita "muž-žena" vyjadřuje komplementárnost, "Anna-Maria" (bába-máma) vyjadřuje etapy zrání jediné lidské bytosti. Potřeba dítěte: nikoli chaos a zmatek v rolích, ale bohatství rozlišnosti.

SKRYTÝ JAZYK RODINY

Klímová H.

Rodina jakožto nejmenší přirozená lidská sociální skupina, podléhající obecným zákonům života skupiny; vytvářející své vlastní skupinové nevědomí. Každá rodina vytváří svou vlastní nevědomou komunikaci, "jazykem" rodiny se může stát funkce absazená libidem a nadaná odtud symbolickým významem. Odlišnost rodin podle toho, zda členové spolu hovoří skrze psychosomatické příznaky, skrze peníze (majetek), skrze jídlo a pití, skrze sex

Matrimoniolegický kontext u partnerů vzešlých z odlišných "jazykových oblastí"; psychoterapie jakožto vyzdvížení "jazyka" do vědomí, zrušení symbolického významu, navrácení funkce k jejímu původnímu poslání, zbudování či obnovení rodinné komunikace s pomocí přirozené lidské řeči.

Diskuse o možné úloze symbolické funkce v rodině.

RODINNÉ RITUÁLY A SUBKULTURA - POČÁTEK DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ JEDINCE I SPOLEČENSTVÍ - ČS. ALTERNATIVA

Klímová H.

První zacházení matky s dítětem má všechny znaky rituálního chování (výčet, popis); kritika ústavní péče a návrh termínu "rituál" z pera autority (MUDr. M. Damborská, řed. KÚ Luhačovice); pohled na lidskou ontogenezi a specifickou situaci čs. rodiny; ohrazení i možnosti během vývoje v pubertě i při partnerské volbě - rituál "budování nového světa" a rituál milostný a jejich alternativy.

Potřeba rituálu jakožto etologický zákon - lidská verze - úloha kultury - čs. situace.

INTERGENERAČNÍ VZTAHY A DVA MÝTICKÉ MODELY DUŠEVNÍHO TRAUMATU A DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ

Kovařík J.

Náhlé, pro pěstouny téměř nevysvětlitelné, zvraty, které se u některých dětí objevují po několika letech děbrého soužití v náhradní rodině, vedly m. j. k hledání výkladových modelů této selhání. Z mýtických prototypů

intergeračních vztahů se nabízí reinterpretace mýtu o Oidipovi, akcentující jiné než klasicky psychoanalytické momenty, jako model duševního traumatu, které generuje pozdější poruchy intergeračních vztahů a část mýtu o Odysseovi, jako jeden z modelů duševního zdraví a zdravého utváření vztahů rodičů a dětí.)

MANŽELSKÉ PARTNERSTVÍ A RODINA Lukavský C.

Běžně se tráduje, i v sdborné literatuře, že manželství je vlastně úvodní fází k vytvoření rodiny, která teprve dovršuje vztah obou manželů. Dříve - není tomu tak dávno - se za cíl manželství považovala rodina, děti. Jak je tomu dnes? Na kolik současní manželé vytvářejí rodinu, na kolik platí v dnešním běžném životě plánované rodičovství?

Populace, která přichází do naší KMPP z více jak 60 % uzavírá manželství, rovněž partnerka je gravidní. Statistiky udávají, že většina rozvádějících se má 1 - 2, někdy i více dětí. Tyto dvě skutečnosti zdaleka nedávají jednoznačnou odpověď na to, že by vývoj manželství v současné době probíhal v sepjatosti s přetvářením tohoto vztahu do rodinné struktury. Takže potom ani rodina dost dobře nemůže být dostatečně organickým pojítkem manželství. Proč tomu tak je? Nezralost? Nedostatečně vyvinutý pozitivní postoj pro mateřskou a otcovskou roli?

Na tento problém navazuje další:

děti často vstupují do partnerského vztahu rodičů až když se struktury jejich partnerského soužití rozpadají a jsou vtahovány do rozvodové krize. V našem sdělení si neklademe za cíl předkládat možné hypotézy uvedených skutečností, ale chceme upoutat pozornost pro tento podle nás významný problém.

DĚTI V PŘETRVÁVAJÍCÍM POROZVODOVÉM MANŽELOSKÉM KONFLIKTU

Mádrová E.

Jeden z rodičů často trestá partnera i po rozvodu "o dnětím lásky dítěte". Typy chování otců i matek je možno shrnout do několika kategorií se základními společnými rysy. Disociaci rodiny potom dítě prožívá v zesílené formě a poruchy jeho vývoje se promítají často jako výukové selhání či somatické obtíže. Tyto problémy dětí, s kterými přicházejí do styku pedagogové a pediatři, je v těchto případech možno řešit pouze v kooperaci s porozvodovou terapií rodičů.

MANŽELOSKÁ A RODINNÁ TERAPIE + PEČE O DĚTI Z RODIN ALKOHOLIKŮ NA PAC PSYCHIATRICKÉ KLINIKY PRAHA

Nerad J., Karásková E., Vodňanská J.

Manželská a rodinná terapie se provádí na protialkoholním oddělení PK v Fraze od poloviny 60. let. RT byla řadu let prováděna v letních komunitních soustředěních. V letošním roce byla tato tradice znova obnovena. Manželská a párová terapie je neprvinnou součástí léčby na mužském i ženském oddělení. Zdá se, že ženy - pacientky jsou pro manželskou terapii více motivovány, více ji využívají.

V roce 1969 vzniklo "Středisko pro mládež ohroženou a narušenou alkoholismem". Jeho hlavní náplní je péče o děti z rodin, kde je rodič závislý na alkoholu či jiné droze. Plní funkci diagnostickou, preventivní a terapeutickou. V současné době rozšířilo náplň též o ambulantní rodinnou a manželskou terapii.

Referát pojednává o zkušenostech z manželské a rodinné terapie na všech třech úsecích - mužské oddělení - Praha, Apolinářská ul., ženské oddělení - Lejovice, Středisko pro mládež - Praha, Apolinářská ul.

SYSTÉMOVÝ PŘÍSTUP K LÉČBĚ ZÁVISLOSTI NA ALKOHOLU Nečpor K.

Komplexní léčba pacientů závislých na alkoholu zahrnující různé léčebné postupy bývá někdy pojatovně označována jako eklekticismus. Tento přístup, který se v praxi osvědčil, nachází terapeutický základ v systémové teorii. V předkládané práci se zabýváme významem jednotlivých prvků komplexního léčebného programu z tohoto aspektu a jejich vzájemnou integrací. Zvláštní pozornost věnujeme možnostem a mezím rodinné terapie v této indikaci.

ČASOVÝ PRŮBĚH MANŽELOVÉ SPOKOJENOSTI U NEUROTIKŮ Plháková A., Kratochvíl S.

Plzák popsal dvě vývojové manželské krize: první mezi 3. - 6. rokem manželství a druhou mezi 17. - 25. rokem. Ověřovali jsme jejich výskyt pomocí dotazníků zasílaných pacientům léčeným v letech 1980 - 1986 pro neurózu na psychoterapeutickém oddělení v Kroměříži. V dotazníku se do předtiskté sítě zakresluje stupeň manželské spokojenosti v jednotlivých letech manželství.

Zpracovali jsme data 400 pacientů, jejichž manželství trvalo espoň 12 let (u 100 z nich trvalo nejméně 21 let). Výsledky ukázaly, že u neurotiků se manželská nespokojenost až krize v obou predilekčních obdobích skutečně vyskytuje, a to častěji v období prvním než druhém. Vznik krize však není nutný.

NĚKOLIK OTÁZEK K PROBLEMATICE RODINY V MANŽEĽSKÝM A PŘEDMANŽEĽSKÉM PORADENSTVÍ

Rieger Z. PhDr.

Při práci v oblasti manželské terapie si manželský terapeut kládě řadu otázek, týkajících se celých rodin svých klientů. A to nejen proto, že dosud není běžné pracovat v manželských a předmanželských poradnách s celou rodinou (ani na to nejsou manželští terapeuti rádně připravováni), ale i proto, že mnohé otázky, týkající se rodin, zůstávají stále otevřeny.

Příspěvek několik těchto otázek připomíná. Vychází z otázky nejčastější: jakou hodnotou je rodina v dnešní společnosti, co od ní čekáváme? Další otázky jsou pak zaměřeny na specifickější problémy: na diagnostiku celé rodiny, na indikaci pro rodinnou terapii (zvláště v rámci manž. poradenství), na rodinnou terapii v manželských a předmanželských poradnách v Čechách a otázky po prognóze vývoje rodinné terapie a jejího začlenění v systému péče o člověka (sem patří i kritika současného pojetí manželského a předmanželského poradenství v rámci systému péče o člověka).

Cílem příspěvku není hledat odpovědi na položené otázky, ale živit je a pokusit se o nich přemýšlet z hlediska manželského terapeuta.

RODINNÁ TERAPIE U ADOLESCENTEK

Válková I.

V příspěvku jsou shrnutы zkušenosti dorostového psychiatra. Při hospitalizaci našich pacientek se vždy snažíme navázat bližší kontakt s rodinou. Problémy, které jsou specifické pro adolescenci, jsou zpočátku probírány s rodiči pacientek. Řešíme je potom rodinnou terapií. Snažíme se během návštěv obou rodičů zjistit kvalitu vzájemných vztahů, úroveň rodinné komunikace. Někdy se setkáváme během sezení s tím, že dochází k otevřeným konfliktům a deporučované zásahy jsou často pro dospívající dívku nepříjemné.

Z diagnostického profilu jsou nejpočetněji zastoupeny maladaptované dívky, které vyrůstají v dysfunkčních rodinách.

Terapeutický postup se pak přizpůsobuje kvalitě jednotlivých vztahů, v té které rodině a je značně individualizován případ od případu. Součástí rodinné terapie je vytvoření rodinné "diagnózy" a následně akceptace terapeuta, jeho empatie a motivace rodiny jako otevřeného biologického systému, který citlivě reaguje na všechny změny uvnitř, které pak vedou k vytvoření rodinné homeostasy.

RODINNÁ PSYCHOTERAPIE JAKO VÝZNAMNÁ METODA PSYCHOLOGICKÉ PREVENCE Velemínská P., Bejstrová O.

Referát se zabývá stručným vymezením nově se konstituující oblasti psychologické prevence. Dále obsahuje výšet možnosti metody rodinné psychoterapie v této oblasti, vycházejí přitom z dostupné zahraniční literatury k tématu se vztahující, z projektu preventivní psychologického oddělení, vypracovaného P. Velemínskou a dále ze zkušeností obou autorek v práci s tzv. "rizikovými rodinami", kde není ještě rozvinutá psychopatologie ve vzájemích a osobnostech rodinných příslušníků, rodina přichází s "problémem", nikeli "chorobou" a zahájení rodinného přístupu v psychotherapeutické práci s ní je vlastně preventivním, včasným zásahem, který přináší rychlý a poměrně trvalý efekt. Teoretické úvahy něd tímto tématem jsou ilustrovány kasuistikami.

KRÁTKÁ STRATEGICKÁ TERAPIE - ČESkoslovenské pojetí Zíka J.

Příspěvek se zabývá transkulturním srovnáním přístupu ke krátké strategické terapii. Popisuje fenomény stejně jak pro naši, tak pro americkou kulturu. Zabývá se možnostmi využít jevy typické pro naši kulturu v aplikaci na krátkou strategickou terapii (lidové pohádky, příběhy Bratra Palečka, příběhy o Kacafírkovi atd.). Poukazuje také

na lidové praxeologické poučky, které mají stejnou epistemologii jak krátká strategická terapie.

V. Úvahy - podněty - diskuse

Několik otázek k problematice rodiny z hlediska manželského terapeuta

Zdeněk Rieger
MPP Mělník

(pro III. symposium o rodinné terapii, leden 1987)

Při práci v Manželské a předmanželské poradně si klademe řadu otázek, týkajících se rodin našich klientů. A to nejen proto, že dosud není běžné pracovat v MPP současně s celou rodinou (ani na to nejsou manželští terapeuti řádně připravováni), ale i proto, že mnohé otázky, týkající se rodin a práce s nimi, zůstávají podle mého názoru stále otevřeny. Dovolte mi, abych Vám některé připomněl.

Začnu otázkou nejobecnější, spadající spíše do oblasti filosofie a sociologie, ale významnou jistě i pro nás:
Co vlastně očekáváme od naší dnešní rodiny?

V praxi se stále častěji setkáváme s tím, že manželské konflikty vyplývají i z nadměrných požadavků na funkce a úkoly rodiny, tedy z nereálného očekávání toho, co rodina může a nemůže dát. Jakž by dnešní rodina měla kompenzovat nejistotu současného světa. Vytváří to vlastně dvojí paradox: jednak ten, že lidé hledají v rodině bezpečí, kompenzací frustrovaných potřeb a řešení svých problémů, a jednak ten, že si tím svoje problémy a frustrace ještě násobí, protože normální rodina nemůže nepřetržitě plnit funkce léčebného nebo ochranného zařízení. Jeden efekt to ovšem přinést může: že se nespecifické a těžko pojmenovatelné problémy či úzkosti přeznačkovávají do srozumiteльнějšího jazyka. Ale to je už trochu jiná otázka, nesouvisející zcela s tím, nač se ptáme my: Co vlastně očekáváme od dnešní rodiny?

Od této otázky obecného charakteru můžeme přejít hned k otázce praktičtější: Jak vlastně dnešní rodinu diagnostikovat? Opomeňme to, že dosud chybí svěřený model normální zdravé rodiny (je-li vůbec možné k takovému modelu dospět). Čím se tedy máme zabývat, chceme-li poznat, jaká je právě ta rodina, se kterou pracujeme? Máme se zabývat především diagnostiku transakcí mezi všemi živými subsystémy systému rodiny, anebo se zaměřit v prvním plánu na osobnost diagnostikovaného pacienta nebo na osobnost každého člena rodiny - a z nich poté vyčázet k diagnostice transakcí, rolí, kvalic, typických způsobů reagování a podobně? Anebo se zaměřit nejdříve na problém, s nímž někdo z rodiny přichází - a postupně rozvíjet diagnostické úvahy z hlediska tohoto problému? Anebo si položit otázku, je-li vůbec v rámci rodinné terapie nutné uvažovat taklik o diagnostice? A je-li vůbec možné pochybovat o nutnosti diagnostikovat? A rozlišovat "transakce" a "osobnost" a "problémy"? A oddělovat proces diagnostický od procesu terapeutického? A vůbec: ptát se takhle?

Přejděme k další otázce: Co je to vlastně ta rodinná terapie?

To bychom si měli už konečně ujasnit, protože stále se ještě objevují kazuistiky, které - ač řeší problém zjevně manželský - jsou uváděny jako příklad terapie rodinné. Zostávám názor, že rodinná terapie je souou formou speciální psychoterapie, která je zaměřena na problémy rodiny, především mezi rodiči a dětmi, a přiníž jsou do terapie začlenovány současně vše generace, případně generace tří (Kratochvíl 1985). Abych si to tedy ujasnil: bezdětné manžely nepovažuji za rodinu, neúplné rodiny (v nichž jeden z rodičů chybí) však již samozřejmě za rodinu považuji, je-li v ní alespoň jedno dítě a jeden rodič. O tom je možné diskutovat, i když neříkám jistě nic nového a opakuji jen všeobecně známá stanoviska.

Proč je opakuji? Protože tady se dostáváme k otázce, která je významná zvláště pro manželské terapeuty - a která má i své etické opodstatnění: Jestliže pracuji jenom s manželským párem a - v souladu s názorem, který jsem uvedl - tuto práci proto vědomě odmítám považovat za rodinnou terapii, přitom však uvažuji systémově, tedy v kontextu cirkulární kauzality, takže vědomě chci zasahovat do celého systému rodiny, jak dalece vlastně zodpovídám odborně (a samozřejmě i eticky) i za ty subsystémy systému rodina, na které nepřímo působím, s nimiž se však nikdy nesetkám? A ještě: Když se nesejdou s celou rodinou, jak si mohu objektivně ověřit, že moje práce se specifickým substystémem tohoto systému (tj. s manželstvím redičů) má takové výsledky, že skutečně dosahuje žádoucích změn v celém systému? A jestliže toho dosahuje - co vlastně dělám za terapii? Můžeme se dokonce ptát, neexistuje-li ještě "něco" mezi klasickou manželskou a rodinnou terapií. Není ono "něco" tím, co odlišuje manželské poradenství od manželské terapie? A čeho je potřebné si připomínat vzhledem k odrazu tohoto přístupu na celém systému rodiny? A to - zdůrazňuji - i s vědomím, že nepracuji jako rodinný terapeut? Nebo je to jinak?

Další otázka: Jak je to vlastně s rodinnou terapií v rámci MPP?

Tato otázka nabízí řadu poznámek spíše kritických. Někdy mám dojem, že se my - manželští terapeuti - zabýváme více sexem svých klientů, než jejich rodinami. Možná je to i proto, že o terapii sexuálních dysfunkcí je u nás více dobré souhrnné literatury, než o terapii rodinné. Můžeme také mít oprávněný pocit nedostatečné přípravy pro práci s celou rodinou, Někteří z nás mohou mít obavy i z práce s dětmi ... Ale on je tu ještě jeden problém, s nímž se může setkat každý manželský terapeut, který do kontinua své práce zařadil i rodinnou terapii. Tento problém souvisí se statutem a názvem instituce MPP.

Jde o to, co říci dítěti školního věku (a to zvláště staršího), když je zveme na návštěvu MPP spolu s rodiči? Nemyslím ani tak, co by mu měl říci terapeut, ale co mu mají říci (a řeknou) rodiče. A ještě více mě zajímá, co si o návštěvě manželské a předmanželské poradny může myslit dítě samo. Známe z praxe, jak věrohodně děti doveďou zdůraznit, že nějaká manželská poradna není pro ně ... Není tohle ostře jedna z příčin sporadického zařazování rodinné terapie v MPP? Upřímně řečeno: je-li to tak, nejsou-li příčiny v naší odborné nepřipravenosti, rigidnosti či úzkostech, je to vlastně celkem ještě pochopitelné ... Nebo je to další nedořešený problém, vznášející nejistoty do naší práce?

Ta mne přivádí k poslední - a to všeobecně známé a opakováné - otázce:

Máme kam poslat rodinu u nás v ČSSR na skutečně odborně vedence rodinnou terapii?

Jak je známo, kromě ojedinělých specializovaných pracovišť zdravotnických, neexistuje v ČSSR pracoviště, které by se mohlo skutečně odborně zabývat rodinnou terapií. Není tedy už konečně na čase realizovat to, což rádají naši přední odborníci již léta a co sympaticky a naléhavě signalizovala i poslední celostátní konference matrimoniologů v říjnu 1986: začít budovat komplexní střediska nebo centra psychologických a preventivně-terapeutických služeb, které by se na specializovaných pracovištích zabývala řešením problémů individuálních, partnerských, rodinných, výchovných a jiných? Takové "Domy duševní hygieny", či domy "Andragos", "Ordinace poradenské a terapeutické péče" či "Centra rodinné terapie" (jaké je např. v Moskvě) - na názevu se jistě dokážeme dohodnout, návrhy již existují - mohou být velmi přínosným zařízením nejen pro konkrétní péči o konkrétní rodinu (a to ve spojitosti se všemi přístupy, zabývajícími se rodinou), ale i pro rozvoj teoretického myšlení o problema-

tice rodiny socialistické společnosti. Tím se vlastně vra-
címe na začátek tohoto referátu

Co dodať? Nastínil jsem z hlediska manželského terapeu-
ta otázky, teoreticky možná již rozpracované - a čekající
už jen a jen na své ucelené souborné zpracování a vydání.
Možná tedy, že jsou moje otázky již naivní. Možná, že už
není potřebné na ně ještě odpovídat, to nevím. Ale je-li
to tak: Na které další otázky by se měla naše po čerst-
zaměřit nyní?

Říjen 1986

Literatura u autora.

VI. Excerpta

F A M I L Y P R O C E S S , č. 3, 1985

Peggy PENNOVÁ (M. S. W.)

Vstřícná vazba: Dotazování na budoucnost, mapy budoucnosti
(Feed-Forward: Futura Questions, Future Maps)

"Vstřícná vazba" je technika, která podněcuje rodiny,
aby si představovaly vzorec svých vztahů v nějakém budou-
cím momentě.

Otázky týkající se budoucnosti, ve spojení s pozitivní
konotací, umisťují rodiny do metapozice vůči jejich vlast-
ním dilematům, a tak facilitují změnu zpřístupňováním
nových řešení pro staré problémy.

Fam Proc 24 : 299 - 310, 1985 (3)

(P.P., Ackerman Institute for Family Therapy, 149 East
78th Street, New York, New York 10021.)

Kontext III - 1, 1987

Autorka vychází z předpokladu o svobodě rodiny vytvářet budoucí mapy dosud neexistujících vzorců, čímž se zvyšuje mírnění členů rodiny o vlastním evolučním potenciálu. Pennová doporučuje tuto techniku hlavně při práci s rodinami, kde je chronické onemocnění, neboť tam prý bývá koncept budoucího času zmrazen.

Technika rozvádí některé aspekty "cirkulárního dotazování", o němž Pennová napsala studii v roce 1982. Šlo o analýzu jedné z metod Milánské skupiny. (Tuto metodu jsme uvedli v překladu statí M. Palazzoli Selvini et al., Hypotetizování - cirkularita - neutralita: Tři hlavní linie pro vedoucího sezení, Kontext I-1, 1985, str. 19 - 31.)

Jestliže otázky znějí například: "Kdyby se vaši rodiče rozvedli, s kým bys žil?" nebo: "Až odc jedeš do koleje, komu z rodiny budeš nejvíce chybět?" uvádí se tím do systému nová informace o budoucnosti. Takové otázky si žádají informace o vztahu a nutí k představám o stabilitě, vytrvalosti nebo změně ve vzorcích systému po čase.

Komunikace o těchto nových představách o budoucnosti se pak stává důležitou informací, která se uvádí zpět do přítomného "času" systému. Evakuuje se tak vývojový potenciál a pro systém je pak těžší restabilizovat se. Autorka dále zkoumá, pomocí jakého terapeutického mechanismu dokáže člověk zapomenout kontextově vázané zkušenosti a pohnout se k nové organizaci.

Na základě milánských zkušeností používá autorka pozitivní konotaci kontextů jakožto relativních a měnitelných, poněvadž negativně definovaný kontext je nemožné opustit. Používání pozitivní konotace také podle Pennové umožňuje rodině získat představu o svých zkušenostech jako kontextově vázaných, neboť tím, že má možnost stáhnout vně vlastního kontextu, mění význam tohoto kontextu.

Kontext III - 1, 1987

Představa o budoucnosti se stává metakomunikací o kontextu, který v přítomnosti dominuje, což se podle Pennové podobá temu, co Bateson nazývá Učením II, kontextem kontextů.

Dále autorka v článku rozvíjí myšlenku, že veškeré dotazování na budoucnost sugeruje, že je změna možná - jde jen o to, kdo se jí odváží první a kdy. Často může terapeut dotazováním na budoucnost vlastně nucovat změnu.

Když se stane, že rodina odpovídá podle "staré mapy", je třeba odhalit základní ideu či premisu v systému, a tuto premisu pak terapeut může projikovat do budoucnosti. Dotazování na budoucnost bere také v potaz představu o predurčenosti.

Mapování budoucnosti může obsáhnout i samotný model změny, s kterým systém pracuje. Tento model se exploruje dotazováním na obvyklý průběh různých změn.

Velkou pozornost věnuje autorka premisám v systémech. Protože otázky předvídají pokračování problematické premisy v nějaké formě po neurčité časové období, stávají se pro systém tím víc předzvěstí a mají moc vzít v potaz způsoby, jak se vzorec v rodině v současné době ukazuje, anebo tomuto vzorci přímo protiřečí.

Dále autorka odlišuje "problémovou premisu" od "pravidla", mýtu a hypotézy. Premisu přirovnává k transformační gramatice systému. Premisa generuje logiku pro chování individuálních komponent systému. Jestliže se všichni členové rodiny řídí určitou premisou, pak potíže nevznikají. Při terapeutické změně je jedna premisa nahrazena jinou a změna se uděje jakoby "skokem".

Autorka nabízí několik kazuistických ilustrací, v nichž se ukazuje, jak se terapeut, aby zjistil, jakých předpokladů se dotyčná rodina drží, pokud jde o rodinný vývoj, musí vypořádat s problémem, který rodina předkládá.

Kontext III - 1, 1987

Charles O'BRIAN (G. Q. S. W.), Peter BRUGGEN (F. R. C. Psych.)

Náš osobní a profesionální život: Jak se naučit pozitivní konotaci a cirkulární dotazování (Our Personal and Professional Lives: Learning Positive Connotation and Circular Questioning)

Práce Centra pro studium rodiny v Miláně měla široký dopad. Autoři popisují, jak tato práce ovlivnila je - pozitivní konotování mnicha cest vozem, sebetrénování autorů a změny v tom, jak oni vidí svůj osobní a profesionální život a jak v něm fungují.

Fam Proc 24 : 311 - 322, 1985 (3)

(Ch. O'Brian, Senior Lecturer in Social Work, Oxford Polytechnic, Headington, Oxford, England.

P.B., Consultant Psychiatrist, Hill End Adolescent Unit, Hill End Hospital, St. Albans, Hertfordshire, England.)

Autoři nemají žádnou supervizi ani trenéry a rozhodli se využít času, který ztrácejí cestováním, k tomu, aby se navzájem podrobovali cirkulárnímu dotazování a cvičili se v dávání pozitivních konotací.

Nabízejí písemný záZNAM dvou pokusů na ukázku a zjišťují, že ač se nepokoušeli zformulovat "hypotézu" a vybírali si "neutrální" téma (např. filmy), vynořily se některé překvapivé i hluboké pocity. Zvláště silně na ně působil, když došlo na to, co by si o nich mohly myslet jejich děti. Dále si všimli, že cirkulární dotazování pomáhá člověku na chvíli být v metapozici, vně systému, do něhož je většinu času zapleten. Zaregistrovali čtyři typy otázek, podle toho jestli jsou zaměřeny na (1) vztahy (a) mezi dvěma dalšími lidmi v rodině, (b) mezi lidmi v souvislosti

Kontext III - 1, 1987

s událostmi v rodinném životě; (2) škálování (a) skutečného zaznamenaného chování, (b) za hypotetických okolností; (3) čas (a) výskytu určitých událostí, (b) projikované změny zpátky nebo dopředu; (4) neodpovídající (a) mlčící lidi, (b) nepřítomné lidi.

Zatímco cirkulární dotazování autorům šlo a tříbilo se zkušeností, někdy bohatou, někdy radostnou, někdy matoucí, pozitivní konotace jim pořád unikala. Nakonec se dokonce pokoušeli pozitivně konotovat svou vlastní neschopnost konotovat pozitivně.

V další části článku se autoři snaží zmocnit problému historicky a teoreticky. Vedle exkurzů do historie náboženství připomínají každodenní používání pozitivní konotace, jako např.: při svítání je největší tma; žádná zpráva - dobrá zpráva; půlka krajice je lepší než žádný.

Autoři se také zmiňují o M. Ericksonovi, jehož pozitivní konotace byly často implicitní a nepřímé. Citují známý případ s pacientem, který produkoval jen "slovní salát". Erickson rovněž přivtělcval neklid, chechot nebo pohyby těla do indukce tranzu.

Pozitivní konotace funguje na několika odlišných úrovních. (1) Určitým způsobem se kvituje problémové chování, které (2) váže členy rodiny v paradoxu: "Jestliže náš rodinný život je tak dobrý, jak můžeme říkat, že jeden z nás dělá problémy?" (3) Účinkuje proti rezistenci vůči profesionální intervenci a změně a (4) staví všechny členy na tutéž úroveň.

Milánští však dospěli k myšlence, že cirkulární dotazování by samo o sobě mohlo být terapeutické, a autoři pak analyzují, jak by to mohlo být možné, a dospívají k závěru, že to platí i o nich. Neboť jsou zabydleni v určitém způsobu vidění věcí a dotazováním ve svých cvičeních se přesouvali na jiná hlediska, což samo o sobě znamenalo změnu v jejich zkušenosti.

Kontext III - 1, 1987

Dále m.j. autoři líčí, jak klopotně dospěli k pozitivní konotaci ošklivosti, která nám pomáhá aceňovat věci, které shledáváme jako krásné. Potom zkoušeli přestat se dívat na věci jako na dobré nebo špatné. Zkoušeli nevidět krásu jako dobrou a ošklivost jako špatnou, nýbrž se snažili prostě prežívat vjem krásy a vjem ošklivosti. Nakonec upustili od absurdity tohoto extrému a začali se dívat na pozitivní konotaci jako na praktický nástrad uschopňující nás překonávat něco a měnit, a je tektó využitelný v terapii.

Změna souvisí úzce s činěním rozhodnutí. Autoři se tedy rozhodli zabývat se kterýmkoli rozhodnutím, které bylo učiněno, jako by bylo tím nejlepším. A tak tím nejlepším bylo. Přestává být smysluplné zabývat se tím, "co by se bývalo mělo stát". Rozhodnutí se dělají pořád v přítomném čase.

Autoři pak uvádějí příklady z oblasti cestování po silnicích, života doma, práce ve výboru a tréninku. Místo závěru nabízejí příklad postupu, který využil jeden z nich, když měl promluvit na vědecké schůzi a sužovala ho úzkost.

Harry J. APONTE (A C S W)

Projednávání hodnot v terapii (The Negotiation of Values in Therapy)

Při studiu terapeutického procesu bylo mnoho pozornosti věnováno nevyhnutelným emočním spojům mezi terapeutem a pacientem. Málo úvah však bylo věnováno působení interakce mezi hodnotami terapeuta a rodiny ve vztahu k sporným otázkám, které spolu probírají. Tento článek se soustředí na účinkování hodnot v terapii a na to, jak terapeut může vědomě pracovat s interakcí mezi svými vlastními hodnotami a hodnotami rodiny ku prospěchu rodiny, kterou léčí.

Fam Proc 24 : 323 - 338, 1985 (3)

(H.J.A., Director of the Family Therapy Training Program of Philadelphia (associated with Hahnemann University), Academy House, 1420 Locust Street, Philadelphia, Pennsylvania 19102.)

Autor článku vychází z premisy, že hodnoty rámují celý proces terapie. Hodnoty jsou sociální standardy, podle nichž terapeuti definují problémy, ustanovují kritéria pro hodnocení, fixují parametry technických intervencí a řídí výběr terapeutických cílů.

Tyto mnohonásobné standardy, které člověk čerpá z rodinného života, sociálních sítí, výchovných zkušeností a společenských organizací, konvergují do složitých konfigurací, které přecházejí do dynamicky se vyvíjejících hodnotových systémů terapeuta, rodiny i jedinců v léčení.

Terapie je jedním z prostředků, jimiž disponuje společnost, které pomáhají lidem zvládnout vlastní život v uznávaném hodnotovém rámci. Sociální instituce vymezují, co je psychoterapie, pro koho je vhodná, aby ji podstoupil, a kdo je kvalifikovaný, aby ji praktikoval. Sociální instituce realizují své hodnoty také při tom, když se účastní vymezování pedstaty mentálního onemocnění, rodinné patologie a léčby.

Komplexy hodnot jsou filtrovány různými způsoby a formami prostřednictvím terapeuta jednotlivcům a rodinám v terapii. Autor má za to, že mnoho terapeutů sdílí mýtus, že jejich práce je třeba "technická", "vědecká" nebo dokonce "umělecká" a je osvobozena od morálních a společenských předpojatostí.

Kontext III - 1, 1987

Implicitně zastávané hodnoty jsou inherentní na teoretické úrovni terapie stejně jako v praktické aplikaci. Aby tuto tezi doložil, diskutuje autor • konceptu "circularity", který z terapeutických transakcí zdánlivě odstraňuje odpovědnost, a dále • důsledcích různých pojetí objektu terapie (rodina jako rodina nukleární, třígenerační nebo rodina ve své sociální síti). Rovněž standardy pro hodnocení výsledků terapie jsou zakořeněny v hodnotovém rámci společnosti.

Hodnotové předpoklady tedy prostupují všecky aspekty terapie a otázka tedy nestojí tak, jestli terapeutové hodnoty budou konfrontovány s hodnotami rodiny, ale jak budou konfrontovány.

Základním předpokladem pro porozumění povaze procesu projednávání hodnot je premisa, že hodnocení společnosti závisí na nepřetržitém vyjednávání mezi systemickými komponentami struktur společnosti (organizací a vzorci vztahů) a jejich funkcemi (operacemi, jimiž společnost uskutečňuje své záměry).

Terapeut může rozumět jedinci a jeho rodině pouze v hodnotovém rámci jejich ekosstrukturálního kontextu. To znamená rozumět tomu, co dělají (funkce) a jak (struktura) s ohledem na hodnoty, které je řídí, což například zahrnuje jejich kulturní standardy.

Autor uvádí příklady specifických kulturních standardů z různých částí světa. Zamýšlí se nad praktickými klinickými aplikacemi. Pečlivě propracovává rozlišení hodnot, struktury a funkce jakožto tří formativních faktorů sociálního systému. Aby své myšlenky ilustroval, uvádí případ manželského páru, kde žena upadla do deprese krátce poté, co počtvrté otěhotněla.

Kontext III - 1, 1987

Dospívá k tezi, že projednávání hodnot patří do terapie tehdy, když terapeut soudí, že je nutná nějaká změna v hodnotách rodiny, má-li se jejich problém vyřešit.

V profesionální přípravě terapeutů k projednávání hodnot by měly být zahrnuty tyto prvky:

- 1) Určování, diferencování a chápání vztahů mezi hodnotami, strukturami a funkcemi v problémech rodin.
- 2) Uvědomování vlastních osobních a profesionálních hodnot a schopnost zužitkovat je s ohledem na problémy a hodnoty rodin.
- 3) Znalost a chápání sociokulturních hodnotových rámci rodin.
- 4) Klinická dovednost v projednávání hodnot mezi terapeutem a rodinou.

Důležité je, aby terapeut uměl neovlivňovat hodnoty rodiny více, než nakolik je potřeba se jim věnovat, aby se mohly problémy rodin vyřešit.

Timothy WEBER (Ph.D.), James E. MCKEEVER (Ph. D.),
Susan H. McDANIELová (Ph. D.)

Průvodce začátečníka po problémově orientovaném prvním rodinném interviewu (A Beginner's Guide to the Problem-Oriented First Family Interview)

Velký objem a rozmanitost rodinně terapeutických pramenů může snadno zmást ty, kteří se trénují a kteří mají potřebu zhuštěných vůdčích linií, aby zvládli svou klinickou zodpovědnost. Tento článek nabízí strukturovaný náčrt prvního na problém orientovaného interviewu pro supervizora rodinné terapie a pro začínajícího rodinného terapeuta. Autoři pohlížejí na první interview jako na integrovaný proces zahrnující důležité úkoly předcházející a následující iniciální rodinné setkání. Dále jsou popsány

Kontext III - 1, 1987

cíle, které dávají tvar práci při prvním interviewu, krok za krokem je představeno dvanáct fází interviewu: (1) telefonování; (2) tvorění hypotéz; (3) vítání; (4) sociální fáze; (5) identifikace problému; (6) pozorování rodinných vzorců; (7) vymezení cílů; (8) vypracování smlouvy; (9) kontrolní seznam; (10) revidování hypotéz; (11) vypracování smlouvy s pacientem; (12) shromáždění záznamů. Tento přístup k prvnímu interviewu integruje širokou paletu strukturálních a strategických postupů. Průvodce, který je zamýšlen pro užívání ve spojení s důkladem ou supervizí, může sloužit jako základ, na kterém mohou začínající terapeuti budovat svůj jedinečný styl.

Fam Proc 24 : 357 - 364, 1985 (3)

(T.W., The Colorado Center for Psychology, 3055 Austin Bluffs, Parkway, Colorado Springs, Colorado 80907)

Peter STEINGLASS (M. D.), Lydia TISLENKOVÁ (B. S.), David REISS (M. D.)

Stabilita v instabilita v alkoholickém manželství:
Vzájemné vztahy mezi průběhem alkoholismu, rodinným procesem a výsledkem manželství (Stability/Instability in the Alcoholic Marriage: The Interrelationships Between Course of Alcoholism, Family Process, and Marital Outcome)

Jednatřicet alkoholických rodin, které byly původně studovány doma, ve skupinách rodin a v laboratorních podmírkách, bylo znova hodnoceno o dva roky později, aby byl stanoven průběh alkoholismu a míra manželské stability.

Kontext III - 1, 1987

Článek předkládá data porovnávající výchozí konzumaci alkoholu a rodinné interakční chování doma s následnými výsledky alkoholismu a s výslednou manželskou stabilitou. Nálezy naznačují, že relativní míře stability v instabilitě v těchto manželstvích se dá nejlépe porozumět jako funkci "kvality souladu" ("goodness-of-fit") mezi relativní předpověditelností pití na straně identifikovaného alkoholika a charakteristickým vzorcem interakčního chování rodiny doma.

Fam Proc 24 : 365 - 376, 1985 (3)

(P.S., L.T., D.R., The Center for Family Research,
George Washington University School of Medicine, 2300
Eye Street, N.W., Washington, D.C. 20037.)

Recenze knih

Ze sedmi recenzí, které nabízí 3. číslo FAMILY PROCESSu ročníku 1985, vybíráme následující tři:

- 1) Cloë Madanes: Za jednocestným zrcadlem: Překroky v praxi strategické terapie.
 - 2) Eva Leveton: Adolescentní krize: Přístupy rodinného poradenství.
 - 3) Jerome Kagan: Povaha dítěte.
-

1. Behind The One-way Mirror: Advances in the Practice of Strategic Therapy, by Cloë MADANES. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1984, 196 pp. (Recenzent: Froma Walsh, Ph. D. Family Institute of Chicago, Chicago, Illinois.)

První jednocestné zrcadlo použité k pozorování rodin by mělo být uchováno ve Smithsonovském Institutu.

Kontext III - 1, 1987

Tento jednoduchý vynález revolučně katalyzoval vývoj v rodinné terapii, když umožnil supervizorům a konzultantům, aby se aktivně zapojili do provádění změny. Cloë Madanesová je uznávaným mistrem v této metodě tréninku. Kniha Za jednocestným zrcadlem představuje styl jejího uvážování o problémech a jejich řešeních z pozice supervizora v rodinné terapii. Provádí čtenáře formulováním hypotéz a testováním strategií intervence.

Recenzované dílo rozvádí práci obsaženou v předchozí knize Madanesové (Madanes, C., Strategic Family Therapy, San Francisco, Jossey-Bass, 1981). Předkládá se tu strategický model terapie zaměřené na řešení problému (strategic, problem-solving model) postavený na myšlenkách o užívání metafory, plánování a hierarchii v rodinách. Prostřednictvím studií případů představuje autorka krok za krokem proces zhodnocování a intervenování. Všimá si metaforických sekvencí interakce zahrnujících symptomy, dopředného plánování, o které se rodinné členové pokouší pomoci symptomatického chování, a mocenských imbalancí, které si vyžadují symptomy. Je tu tedy navržena specifická strategie, jež má pozměnit rodinnou organizaci tak, že se prezentovaný problém rozřeší. Madanesová se v této práci soustřeďuje na strategie nepřímé intervence, které považuje za často nezbytné v těžkých případech.

Kniha je uspořádána do pěti kapitol. První představuje autorčin pojmový rámec pro pochopení vztahů a pro plánování strategií změny. Kapitola 2 exploruje možnost, že vztahy mezi dvěma jedinci jsou závislé na zaangažování u třetí osoby, která funguje jako metafora skrytého konfliktu. Autorka probírá sporné otázky hierarchie a moci ve vztahu k vztahovým smlouvám. Kapitola 3 prezentuje nový postup ovlivňování rodičů prostřednictvím jejich dětí, při čemž se strategicky obrací generační hierarchie tak, že terapeut svalí na děti péči o blíže jejich rodiče;

Kontext III - 1, 1987

to se dělá proto, aby to vyburcovalo rodiče, aby sami převzali odpovědnost za péči. Kapitola 4 diskutuje používání humoru v terapii a závěrečná kapitola prezentuje osm dimenzí, které mohou terapeuti využít k tomu, aby výstižně konceptualizovali problémy. Madanesová také stručně popisuje paradoxní strategie, které by bylo možno zvolit podle terapeutky konceptualizace.

Tvorivost Madanesové nejjasněji září v mnoha případových studiích, které odkrývají nové způsoby, jak přetvářet problémy, a nanejvýš vynálezavé strategie, které se hodí do zvláštních situací! Autorčina originalita při konstruování hravých metafrá, fantazií a předstíracích intervencí je zlatým hřebem knihy. Z hlediska vlastní práce recenzenka (Walsh, F., Treating Severely Dysfunctional Families, New York, Guilford Press, in press) s těžce dysfunkčními rodinami sdílí Walsh autorčino přesvědčení, že rodiny bojující neúspěšně s těžkými problémy reagují dobře na intervence, které osvětlují a transformují jejich bezna- dějnou a pocit selhání. Ovšem hravost, jestliže je použita bez citlivosti, by se mohla vystavit riziku důmyslnosti, která je legrací pouze pro terapeuta. Madanesová ovšem v případech v knize prezentovaných projevuje jak senzitivitu, tak přiměřenou starost.

Ilustrace případu nazvaná "Jak předstírat zdravotní sestry" (v knize na str. 7) je skvělá. Zde se Madanesová věnuje problematice matčina zanedbávání péče o diabetes své dcery. Peznává, že potřeby matky jsou také zanedbány; matka sama trpí diabetem, opustil ji manžel a postrádá ekonomickou a sociální oporu. Madanesová upozorňuje na

Kontext III - 1, 1987

•bvyklé společné problémy v případech zneužívání a zanedbávání: že rodiče se cítí zneužíváni a zanedbáváni autoritami, v tomto případě lékařskými. Nepřímá strategie intervence ukládá matce benevolentní starost o dceru bez vyklenutí autority nad ní. Aby toho bylo dosaženo, terapeut požádá matku i dceru, aby předstíraly, že každá z nich je zdravotní sestrou pro druhou, dokonce jim dodá divadelní stylizované sesterské uniformy. Je dobré ukázat racionále této strategie a nechybí ani pečlivý popis plénování každého ze stadií terapie. Katamesticke údaje potvrzují efektivnost tohoto jedinečného přístupu.

Styl Madanesové je pozitivní přímý pragmatický a vypadá to tak, že předpokládá, že čtenář má základní znalosti o teorii rodinných systémů a o strategické rodinné terapii. Podle recenzenta je tu však určitá pojmová nejasnost a inkonzistence. Nejzávažnější problémy vidí v nedůrném užívání termínu metafora a v předpokladech o kauzalitě, které s tím souvisejí. Každé předložení problémů je nahlízeno "jako metafora a náhrada" nějakého jiného (skrytého) vztahového problému. V jednom případě se strategie při terapii opírala o hypotézu, že prezentování konfliktu mezi dysfunkčním synem a jeho otcem je metaforou a náhradou konfliktu mezi otcem a druhým synem, jemuž se oba vyhýbali. Syn je tu dokonce označen za "metaforu někoho jiného: svého bratra". Druhý vztah je hypotetizován tak, že to je "pravý zdroj" prvního konfliktu. Terapeutickým cílem pak je "vrátit problém zpátky tam, kde vznikl", aby mohl být prodiskutován, a tím uvolněn symptomatický syn z funkce náhrady svého bratra. Dokonce i název kapitol "odkryvání zdroje konfliktu" naznačuje, že vždycky

Kontext III - 1, 1987

existuje skrytý zdroj, nebo původ, předkládaných problémů, který je "reálným" problémem a "pravdivým" významem a "přičinou" symptomů. Recenzent má za to, že takovéto lineárně kauzální výrazy a odkazy roztroušené v celém textu jsou inkonzistentní se systémovým paradigmatem cirkulární kauzality, na němž je rodinná terapie založena. Takovéto předpoklady je třeba lépe promyslet, aby neskleuzily do jakýchsi inferenčních, deterministických interpretací, které systémoví teoretici právem už napadli.

2. Adolescent Crisis: Family Counseling Approaches, by Eva LEVETON. New York: Springer Publishing, 1984, 285 pr.
(Recenzent: Stuart L. Kaplan, M. D. Schneider Children's Hospital. New Hyde Park, New York.)

Toto je učebnice krátkodobé rodinné terapie pro trénující poradce. Vychází ze zkušenosti dvaceti let, které prožila Levetonová jako konzultant v mládežnické agentuře, která poskytovala řadu sociálních služeb adolescentům. Učila a supervisovala rodinnou terapii a často asistovala při řešení disputací personálu. Kniha má pomoc nezkušenému poradci, který se zabývá rodinami adolescentů, kteří chodí za školu; kteří utíkají z domova a kteří zneužívají drogy.

Autorka nerozbíjí nový teoretický základ a nezavádí technické inovace. Uvádí krátká tvrzení o některých základních pojmech, jako je třeba homeostáza, rodinná pravidla a rozdíl mezi členem a procesem. Většinou zdůrazňuje svůj eklekticismus. Zajímá se o zdroje psychologické bolesti v životě rodin. Například adolescentovo špatné chování je interpretováno tak, že odvádí pár od bolesti z jejich manželství. Jiné adolescentovo špatné chování je interpretováno tak, že dovoluje matce, aby se vyhnula konfrontaci se svým

Kontext III - 1, 1987

vlástním alkoholismem. Tato matka by se dřív musela postavit tváří v tvář suicidu svého bratra, než by mohla začít být přiměřeným rodičem pro svého vlastního adolescenta. Dalšímu adolescentovi bylo pomoženo v tom smyslu, aby akceptoval admítání své matky, která dávala přednost temu, aby žil se svým atcem, jejím manželem, který se jí odcizil.

Levetonová věří, že má-li se provádět takováto terapie efektivně, terapeuti musí dobře znát sami sebe. To má zabezpečit, aby se nevyhýbali bolestným problémům v životě rodin, vůči nimž je jejich vlastní život učinit senzitivními. Když se zdá, že seboudhalení bude facilitovat terapeutický proces, je dobré, aby terapeuti sdíleli vzpomínky ze svého vlastního života s rodinou, kterou práce léčí. Techniky používají psychodramatem, přes rodinné kreslení až po rodinné sochaření jsou tu také popsány jako intervence, které facilitují afektivní expresi rodinných členů a uschopňují rodiny, aby vyřešily dlouhotrvající bolestivé otázky.

Poslední třetina knihy je věnována mecenanským vztahům mezi adolescenty a jejich rodinami a mezi adolescenty a společností. Zde Levetonová předkládá řadu případových studií podrobně, s komentovanými přepisy rodinných sezení. Epická síla těchto příběhů udržuje čtenářovu pozornost a čtenář je strháván napětím mezi pacientovou zjevnou nepoddajnosti a terapeutovým porozuměním a důmyslem. Je radoš číst o tom, jak dovedný rodinný terapeut takové problémy vyřeší.

Úhrnem je to znamenitá kniha dobře použitelná v rodinně terapeutickém tréninku poradců. Recenzentovi se líbí, že je jasně napsaná, prostá žargónu a stojící na širce uznávaných léčebných principech.

kontext III - 1, 1987

3. The Nature of the Child, by Jerome KAGAN. New York: Basic Books, 1984, 309 pp. (Recenzent: Lee Combrinck-Graham, M. D. Hahnemann University. Philadelphia, Pennsylvania).

Před několika lety participoval recenzent na prvním workshopu o rodinné terapii, který sponzorovala Harvardova lékařská škola. Jerome Kagan byl hlavním řečníkem a jeho řeč, která se zabývala pojmem kontinuity, dala tón celému programu. V kapitole o spojitosti v Povaze dítěte Kagan rozvíjí tenkrát přednesený námět. I když uznává hodnotu konceptů spojitosti, také phukazuje na mnoho diskontinuit v biologii. Navrhuje řadu (systém) interagujících podmínek, které mohou být ve vztahu ke změnám v průběhu života. Jsou to: geneticky programované změny v centrálním nervovém systému; normativní diety určité kultury; historické události ovlivňující společnost; a neočekávané nebo nepředvídatelné události, jako jsou například nehody.

Rodinní terapeuti tyto koncepty potřebují. Velmi dlouho usilujeme o to, abychom vyvinuli model cyklu rodinného života založený na vývojovém modelu spojeném s kontinuitou. Naše chápání změny v rodinách bylo limitováno představou kontinuity. Takto vypadá naopak Kaganův popis mozkového růstu: "Na rozdíl od populárního jasnozření je růst mozku během dětství charakterizován eliminací synapsí, které se skládaly během měsíců před narozením a těsně po něm." Růst není jednoduchý proces přibývání, nýbrž diskontinuální proces tříbení, prověřování a, abychom užili Kaganova vlastního slova, "kleštění"

Kontext III - 1, 1987

Podobně si vypíjčuje z embryologie, aby popsal psychologický vývoj, zdůraznění specificity (procesu), uspořádaný růst (stadia) a diskontinuitu (kulaté vajíčko do duté trubice).

V rodinném oboru máme tendenci buď ignorovat povahu dítěte, anebo akceptovat tradiční, spojité pohledy na dětskou psychologii. Kagan uznává užitečnost určitých způsobů uvážování o dítěti, ale snaží se konstruovat originální perspektivu. Zkoumá nástroje pro hodnocení psychologického vývoje a také zkoumá efekty těchto nástrojů. V první kapitole "Vůdčí téma v lidském vývoji" představuje pět oblastí koncepce v hlediscích a měření: biologie a zkušenost, spojitosť a diskontinuita, kvalita a kvantita, obecné a specifické konstrukty, subjektivní a objektivní rámec. Ačkoli většina výzkumníků a teoretiků bude argumentovat z pohledu jedné strany každé z těchto dichotomií, Kagan argumentuje pro relativní hodnotu každé z nich.

V knize je sedm kapitol. Jedna pojednává o specifickém období v životě dítěte, raném dětství (infancy); jedna pojednává o problému spojitosťi; další se zabývají aspekty psychologie, morálkou, emocemi a myšlením a závěrečná pojednává o rodině.

Kaganova vysvětlení úzkosti z cizího objektu (v 8. měsíci) a trvalosti objektu jsou hodny zvláštního zájmu. Jeho vysvětlení stojí na dvou konceptech. Prvý je koncept metamorfozy vývoje: Nové struktury se objevují nikoli jako funkce předchozí zkušenosti, nýbrž díky zrání. Podle druhého konceptu je jednou z těchto struktur schopnost cílivovat minulost a udržovat ji v aktivní paměti, kapacita,

Kontext III - 1, 1987

jak tvrdí Kagan, která se náhle vynořuje okolo osmého měsíce. Jeho popis těchto událostí se tedy liší jak od klasických teorií spojujících tyto kompetence s emocionálním prostředím dítěte, tak od Piageta, který vztahuje tyto kompetence k zpracování mentálních schémat prostřednictvím senzorimotorické zkušenosti. Piaget interpretuje chování dítěte, hledajícího ukrytý objekt tak, že odráží víru dítěte, že objekt nemizí, když už není vidět. Kagan tomu naopak rozumí tak, že k tomu dochází díky kapacitě dítěte, která umožňuje pamatovat si umístění a používat tuto vzpomínku při iniciaci činnosti. Piagetovy myšlenky mají původ v pozorování jeho vlastních tří dětí; Kaganovy se formovaly během jeho experimentů s mnoha dětmi a také cituje mnoho experimentátorů pracujících v nejrůznějších kulturách.

Kagan se dívá na koncepty příchylnosti (attachment) a poutání (bonding) ve světle současných sociálních záujetí pro důvěru a úzkost. "Každá společnost potřebuje nějaké transcendentální téma, vůči němuž mohou být občané loajální Posvátnost pouta mezi rodičem a dítětem představuje možná jednu z posledních neposkvrněných věr... Jestliže o dítě může pečovat kterýkoli účastný dospělý a biologická matka je postradatelná (to se ještě nedokázalo), pak nejeden morální ímperativ vezme za své" můžeme číst na straně 56 - 57.

Autor dále rozvíjí tuto myšlenku a srovnává současné psychologické hodnoty s psychologickými hodnotami minulosti. Havelock Ellis například přirovnal erigovanou bradavku připravenou ke kojení k erigovanému penisu a ústa hledového dítěte k chvějící se vlastině. Kagan se obdivuje tomuto podobenství, ale dává ho do historické perspektivy

Kontext III - 1, 1987

a zkoumá současný ekvivalent: Eriksonův prostřeh, že kojení v sobě obsahuje elementy připomínající proto důvěry mezi dospělými. Kagan poznamenává, že v obou teoriích je analogie mezi chováním dítěte a chováním dospělého možná působivější, než jaká je její vědecká validita.

Jiným aspektem spojitosti, který Kagan exploruje, je představa, že zkušenosti raného dětství jsou nejvíce formující pro dospělost. Vícekrát autor staví kritiku, proč intervenujícím událostem nebo kontextům není přikládána taková váha jako raným událostem a kontextům, (jako je například kvalita vztahu matky a dítěte). Kagan připouští, že nemůžeme učinit takový závěr, že zkušenosti dítěte nemají zádný vztah k pozdějšímu životu, ale "z této jistoty nevyplývá, že jestliže profily utvořené ranními styky nejsou podporovány budoucím a současným prostředím, pravděpodobně se nezmění". (str. 108)

Dále se obírá Kagan tématem morálky a probírá způsoby, kterými děti vyjadřují svůj smysl pro normu. Podle něj kombinování standardů a vlastní se vyvíjí ve smyslu pro osobní kvality a sebehodnocení. Vztahuje vynoření morálky ke zkušenosti kompetence a touhy vidět se jako dobrý. Ozelel by doménku o univerzálním sledu jednotných úrovní morálního souzení, jež má přesahovat jednotlivé případy pokusení, a nevěří ani tomu, "že děti a dospělí fungují na určité úrovni morality napříč všemi etickými situacemi". (str. 151)

V kapitole o emocích se Kagan pouští do problému definice novým způsobem. Přirovnává emoce k počasí. Emoce je souhra mezi vnějšími incentivami, myšlenkami a změnami ve vnitřních pocitech, a počasí jsou v rámci této analogie vztahy mezi rychlostí větru, teplotou,

Kontext III - 1, 1987

vlhkostí, atd. Emoce jsou pak zvláštními výrazy uvnitř určitého klimatu (čti: kontextu?). Při tomto zkoumání Kagan také odhaluje rozdíly v expresi mezi subjektivním a objektivním: Pozorovatel vidí vzorce chování u jednoho individua ve vztahu k druhým a identifikuje je jako zvláštní řadu emocí. Subjekt však může emoce identifikovat odlišně. Kagan nám připomíná, že oboují je validní ve svém vlastním rámci.

V "Genezi myšlení" Kagan předkládá své vlastní schéma intelektuálního vývoje, decentně převzaté od ctižodného Piagetta. Kagan poukazuje na to, že hodnocení inteligence dítěte je ve velmi těsném vztahu k otázkám, které jsou dítěti kladený, a úlohám, které jsou mu zadány. Často, jestliže byla otázka odměněna, bude dítě s tím udělat něco, co by patrně dříve neudělalo.

Kapitola s "Úloze rodiny" se zabývá tím, jak rodina interaguje s vyvíjející se psyché dítěte. Kaganovy širokoúhlé čočky nám zpřístupňují význam kultury při determinaci kvalit, které bychom mohli jinak považovat za intrinsické v lidské přirozenosti. I v naší vlastní společnosti existuje rozdíl v orientaci mezi ekonomickými skupinami. Dítě ze středních vrstev je vychováváno tak, aby věřilo, že to, jak se rozhoduje a co dělá, je konsekventní, kdežto dítě z nižších vrstev je vychováváno tak, aby věřilo, že je vydáno na milost silám mimo jeho kontrolu. Kagan zkoumá roli rodiny při utváření určitého způsobu, jímž výsledek vývoje bude vyjádřen v hodnocení, podněcování, opravování apod. Kagan má za to, že žádná jednotlivá zkušenost nebo souhrn zkušeností pravděpodobně nemá trvalý efekt, pokud není částí vzerce, který přetrvává. Kaganovo stanovisko je takové, že člověk vyrůstá

Kontext III - 1, 1987

svázán s hodnotami, dogmaty a vírami vlastní kultury, ale autor je optimistický, neboť si myslí, že se člověk může dívat na svět různými českami.

Měl by rodinný terapeut číst Povahu dítěte? ptá se nakonec recenzent. Rozhodně, jestliže se o dítě, jako součást rodiny, zajímá.

VII. Poslední stránka: Meta-fóry a iso-fóry

"Nemám rád metafory; vyjadřují vždy něco jiného, než co vyjadřují. Vymyslel jsem proto výraz "iso-fory" pro ty obraty, které vyjadřují to, co vyjadřují. Nemluvím v metaforách, nýbrž v isoforách".

Humberto Maturana

"Důvod, proč cítící, vnímající a myslící já není k nalezení ve vědeckém obrazu světa může být snadno vyjádřen šesti slovy: protože je samo tímto obrazem světa. Je totožné s celkem a proto v něm nemůže být obsaženo jako jeho část."

Erwin Schrödinger

"Popis, je-li dostatečně pečlivě zkoumán, odhaluje vlastnosti pozorovatele. My, pozorovatelé se odlišujeme od světa přesně tím, že odlišujeme to, co zdánlivě nejsme, totiž "svět".

Francesco Varela

Kontext III - 1, 1987

"Jste si vědomi toho, že jste podmiňováni? To je první otázka, kterou si musíte položit. Ne však proto, abyste se podmínění zbavili. Nikdy se ho nemůžete zbavit - a řeknete-li si "musím se od toho osvobodit", chytáte se pouze do jiné pasti jiné podoby podmiňování.

Víte, že i když se pouze díváte na strom a řeknete "to je dub" - pojmenování stromu tak podmínil vaši mysl, že slovo se postaví mezi vás a skutečné vidění stromu?

Abyste se dostali do styku se stromem, museli byste na něj položit ruku - a slovo vám v důtek nepomůže."

Jiddu Krishnamurti

"Psychoterapeuti, kteří mají lékařské vzdělání, pouze vypadají jako jiní lékaři - podobně jako hysterici pouze vypadají jako organicky nemocní,"

Thomas Szasz

(P.B.)